

NR. 96 DECEMBER 2020

ASTERISK

DPU
AARHUS UNIVERSITET

PÆDAGOGIK
I EN
CORONATID

HVAD HAR VI LÆRT AF CORONA?

OPGØR MED INDIVIDUALISMEN
De unge søger fællesskab

TRØST
Der er ingen manual

DIGITALE MEDIER I DAGTILBUD
Understøtter legende pædagogik

ER FRYGTEN FOR FORÆLDREANSVAR IKKE LÆNGERE KUN EN LITTERÆR FREMTIDSIKTION?

I 1970'erne frygtede vi en velfærdsstat, der ville invadere og underminere forældrenes frihed til og ansvar for at skabe en familie. I 2020 er forældrenes frygt, at de ikke tager tilstrækkeligt ansvar for barnets udvikling. Både stat og forældre deler denne frygt – men ingen har mere grund til at frygte et for stort forældreansvar end de svagest stillede forældre.

Af CLAUS HOLM,
LEDER AF DPU, AARHUS UNIVERSITET

For 20 procent af de danske skoleelever har corona-skolen været en negativ oplevelse socialt og fagligt. Det omfatter især elever af forældre med lav socio-økonomisk baggrund. Dette resultat stammer fra forskning i nedlukningen af danske skoler i foråret 2020. Undersøgelserne – der resulterede i rapporten *Nødundervisning under coronakrisen* – blev gennemført af forskerne Ane Qvortrup, Lars Qvortrup, Karen Wistoft og Jacob Christensen. Mere generelt indikerer resultatet, at når staten erklærer landet i en nødsituation, så gør fordelingsrealiteten sig gældende – med forøget styrke og synlighed.

Nedlukningen af skolerne kastede blandt andet et spotlys, på forældre, der ikke magter at tage ansvar for at hjælpe med skolearbejdet. Samtidig var det netop elever fra den type familier, der især mistrivedes under nedlukningen. Lyden af et lettelsens suk var derfor stort, da skolen igen tog over og genåbnede. Og det kom i øvrigt fra alle forældre.

Hvorfor? Mit bud er, at det drejer sig om en øget frygt for, at man ikke tager forældreansvaret for familien som trivsels- og læringsmiljø kvalificeret nok på sig. I den forstand eksponerer coronakrisen et skifte i frygten for forældreansvaret, der har været undervejs længe. Professor Lasse Horne Kjældgaard beskriver i bogen *Meningen med velfærds-*

staten – da litteraturen tog ordet og politikerne lyttede (2018), hvordan den dystopiske kritik af velfærdsstaten synes at være frygten for, at staten underminerer familieinstitutionen. For eksempel træder staten i Henrik Stangerups fremtidsroman *Manden der vil være uskyldig* (1973) i forældrenes sted, idet familiestiftelse sker gennem udstedelse af forældrecertifikater på statens nåde.

Udtrykt på anden vis er spørgsmålet, om det, vi aktuelt er vidne til fra statens og forældrenes side, rent faktisk er en frygt for, at forældre- og familieansvaret ikke bliver løftet godt nok. Er det tilfældet, har vi været vidne til et skifte i både fordelingen af ansvar og måden, man forventer, at forældre skal tage ansvaret på sig på. Fra et fokus på at forebygge dårlige vilkår for forældreskab til at ansvarliggøre forældre mere direkte.

I 1970'erne talte man mindre om dårlige forældre. I stedet lå vægten på at tale om dårlige vilkår for at være det og om at fjerne disse sociale og økonomiske barrierer for arbejderbørn. Lighedsidealet dominerede, og statens lighedsbestrebelse skulle skabe et brud med den sociale arv. Læreren blev en socialpædagogisk opdragende agent i forhold til både eleven og elevens familie i kampen for et bedre og mere lige samfund. Men uden stor nok effekt. I hvert fald hvis man lytter til kritik af 1970'ernes indsats. Henning Fonsmark kritiserer i bogen *Kampen mod kundskaber* fra 1996 indsatsen. Han peger for eksempel på, at selv socialdemokrater som

Helle Degn sidst i 1970'erne pegede på, hvor lidt man opnåede af lighedens vej, så længe arbejderklassens børn var under påvirkning af deres forældre.

Springer vi frem til starten af 00'erne, ser vi forestillingen om forældrenes pligt til at tage et kvalificeret ansvar vokse sig stadigt stærkere. Ikke 'kun' ved at støtte op om barnets hverdag i dagtilbud og skole, men også ved at gøre hjemmet til en del af barnets læringsrum. Lærere og pædagoger bliver ikke eneansvarlige for barnets udvikling, men uddelegerer og vejleder om, hvordan forældre kan tage ansvaret for at udgøre et læringsmiljø på sig.

Og rykker vi videre frem i tiden til i dag, til 2020, så er viljen på tværs af politiske partier til at ansvarliggøre forældre for en tidlig, fortsættende og kvalificeret udviklingsindsats af deres barn stadigt mere tydelig. Det handler om at støtte forældre i deres forældreindsats, men også om at insistere på, at de bruger denne støtte til at tage et kvalificeret ansvar for barnets tarv på sig. Og denne vægt på og støtte til 'barnets tarv' betyder, at barnet bliver en statsautoriseret person med rettigheder, der gør det muligt – for barnet selv og staten på vegne af barnet – at klage over forældres utilstrækkelige måde at tage ansvar for deres forældreskab på sig på.

Med det budskab ser vi en ny frygt spire frem hos forældre – frygten for ikke at tage ansvaret som lægmandspædagogiske forældre godt nok på sig. Godt stillede forældre tager det typisk på sig ved at være både kritiske og utilfredse med både de professionelle og egen indsats. Mens svagest stillede forældre ofte 'bare' er tilfredse og taknemmelige over for lærere og pædagoger – og afmægtige som lægmandspædagoger.

'Fear is a great motivator' siges det, især i USA. Og når det gælder frygt som motiverende kraft, gør ulighedens fordelingsrealitet sig gældende. Her har særligt de svagest stillede forældre grund til at frygte idéen om den øgede vægt på forældreansvar for barnets tarv.

Redaktører

Claus Holm (ansvarshavende redaktør)
Mathilde Weirsø (redaktør)
Lisbeth Hartmann (medredaktør)
Ib Jensen (bogredaktør)

Redaktionskomité

Carsten Henriksen
Dorte Kousholt
Helene Gad Ratner
Helle Rørbech
Ulf Dalvad Berthelsen

Skribenter

Carsten Henriksen
Eva Holm Frydensberg
Vibe Middelboe
Knud Holt Nielsen
Mathilde Weirsø

Korrektur

Kirsten Kovacs

Kontakt redaktionen

E-mail: asterisk@dpu.dk
Telefon: 87151745

Redaktionens adresse

DPU – Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse
Aarhus Universitet
Tuborgvej 164
2400 København NV

Abonnement

Abonnementet er gratis og kan bestilles på dpu.au.dk/Asterisk

Design: Hiske Jessen

Layout: Toke Bjørneboe

Illustration: Morten Voigt

Forside: Toke Bjørneboe

Tryk: Scanprint A/S

ISSN nr.: 1601-5754

Oplag: 11.200

Asterisk er et magasin for aktuel uddannelsesforskning. Asterisk udkommer fire gange årligt og er udgivet af DPU - Danmarks institut for Pædagogik og Uddannelse, Aarhus Universitet. Artikler eller illustrationer må ikke eftertrykkes uden tilladelse.

5041-0004
TRYKSAG

S. 4-8

CORONAKRISEN HAR CHOKERET, MEN IKKE REVOLUTIONERET SKOLEN

Nedlukningen af skoler verden over kommer ikke til at ændre skolesystemerne fundamentalt. Men den har stillet skarpt på vigtige problematikker. Blandt andet at digital undervisning ikke er noget reelt alternativ.

S. 9-11

UNDERVISNING UDEN KROPPE

Hvad sker der med vores læring, når skærmen forhindrer os i at fornemme og sans hinandens kroppe? Asterisk dykker ned i de menneskelige og læringsmæssige konsekvenser af digital undervisning.

S. 12-14

FAMILIELIV I EN CORONATID MOR ORGANISEREDE FAMILIELIVET UNDER CORONA-NEDLUKNINGEN

Forårets nedlukning af samfundet stillede nye krav til forældre, som pludselig skulle være både pædagoger og lærere og samtidig passe deres arbejde. DPU-forskere har undersøgt, hvordan 50 danske familier håndterede det.

S.16-18

DAGTILBUD I EN CORONATID UNDTAGELSESTILSTAND SKABTE MERE NÆRVÆR

Den nye – men midlertidige – organisering i dagtilbud ved genåbningen i foråret 2020 betød blandt andet mindre børnegrupper. Det gav øget trivsel og tryghed hos børnene, og det satte gang i en positiv pædagogisk udvikling. Det viser en ny DPU-undersøgelse.

S. 19-21

LEDEREN SKAL HAVE BLIK FOR SINE SELVLEDENDE MEDARBEJDERE

Coronakrisen rammer skævt – også på arbejdspladsen. Pandemien har sat spot på medarbejdernes forskellige vilkår, og det har givet lederen en række værdifulde

indsigter. Samtidig er der opstået nye måder at løse opgaverne på – ikke mindst inden for pædagogik og uddannelse.

S. 22-25

DE UNGE HAR MASSER AF SAMFUNDSSIND!

Hensynet til andre samfundsborgere ligger de unge meget på sinde – også i en coronatid. Sådan lyder det fra to forskere, der i denne artikel kommer med en karakteristik af en generation, der gør op med individualismen, for i stedet at søge fællesskab om noget større end dem selv, nemlig klimaet.

S. 26-29

STYRET AF SMITTE

Vi vasker og spritter hænder som aldrig før og har sendt håndtrykket til tælling. Er vi på vej ind i en distancens tidsalder, hvor vi mere fundamentalt skyr hinanden og accepterer afsavn i sundhedens navn?

S. 30-32 SPOT PÅ NY FORSKNING

DIGITALISERING ER OGSÅ EN PÆDAGOGISK OPGAVER

Pædagoger bruger digitale medier reflekteret og med omhu. Det viser en ny DPU-undersøgelse, der også kommer med en række anbefalinger til, hvordan digitale medier kan understøtte en legende, eksperimenterende og aktiv pædagogik i danske dagtilbud.

S. 34-35 KOMMENTAR

TRØST – SOM GREB OG BEGREB

De trøstende samspil mellem pædagogen og det barn, der bliver trøstet, går for sig på situationens, kroppens og følelsernes præmisser, ikke teoriens, skriver professor i pædagogik Bent Olsen i kommentaren.

CORONAKRISEN HAR CHOKERET, MEN IKKE REVOLUTIONERET SKOLEN

Corona-pandemiens nedlukning af skoler verden over kommer ikke til at ændre noget fundamentalt i skolesystemerne. Men den har stillet skarpt på vigtige problematikker. Blandt andet har selv de største tilhængere af digital undervisning svært ved at argumentere for netop det i sin rene form. Sådan lyder det fra tre forskere, der opfordrer til at tage ved lære af corona-erfaringerne uden at forvente de store omvæltninger i skolesystemerne. For skoleudvikling tager tid.

Lukkede skoler og virtuel undervisning hjemme ved stuebordet. Før corona-pandemien i foråret 2020 gjorde sit indtog verden over, havde kun få forstillet sig, at hverdagen skulle komme til at se sådan ud for millioner af børn og unge. Corona-pandemien lukkede med ultrakort varsel skoler og uddannelsesinstitutioner og kastede skolesystemerne ud i et af de måske største pædagogiske eksperimenter nogensinde. Nu har skolerne flere steder åbnet dørene

igen, og forskerne er godt i gang med at diskutere, hvilke spor pandemien kommer til at efterlade.

Har den vendt

op og ned på vores skolesystemer, eller har pandemien blot pustet lidt til nogle af de tendenser, der allerede var under opsejling?

En af dem, der reflekterer over coronas aftryk, er den amerikanske historiker Larry Cuban. Han er professor emeritus på Stanford Universitet i USA og har forsket i undervisning og skolereformer, herunder i, hvordan voldsomme begivenheder historisk set har påvirket uddannelsessystemet. Blandt andet har han undersøgt effekterne af den spanske syge i 1918, Den Store Depression i 30'erne og orkanen Katrina, der hærgede New Orleans i 2005.

Når han kigger på skoleudvikling, skelner han mellem det, han kalder inkrementelle – det vil sige gradvise eller trinvise – ændringer, og det, han kalder fundamentale ændringer. I forhold til den aktuelle coronapandemi forventer han, at vi vil se inkrementelle, men ikke fundamentale ændringer.

”Alt det grundlæggende i skolen: Den aldersopdelte skole og det, der følger med, lektier og karakterer osv. Det kommer ikke til

»Det er rimelig tydeligt, at det er en nødløsning. Det kan godt være, at der kommer lidt mere virtuel undervisning, men det er ikke en revolution.«

Per Fibæk Laursen

at ændre sig. Mediet har ændret sig fra face-to-face til online – og der er sket en pludselig og midlertidig disruption af pædagogikken, som i nogen grad vil fortsætte frem til, at der er fundet en vaccine. Herefter vil vi opleve små ændringer. Det kan for eksempel være, at man vil være mere tilbøjelig til at gribe til digital undervisning, når det ikke er muligt at samles. Men COVID-19 kommer ikke til

at ændre skolesystemet fundamentalt,” siger Larry Cuban og uddyber:

”Som historiker har jeg studeret det amerikanske skolesystem gennem de sidste to århundreder, og det har i den tid udviklet sig gennem både inkrementelle og fundamentale ændringer. En fundamental ændring var, da man indførte den aldersopdelte skole midt i det 19. århundrede. Jeg hører ikke nogen efterlyse den slags gennemgribende ændringer nu. Jeg hører en masse retorik om mere progressiv undervisning og organisering. Men her skelner jeg meget klart mellem politisk snak, politisk handling og politisk implementering. Og jeg tvivler meget på, at der vil ske en implementering. Lige nu vil folk bare gerne tilbage til det ’normale’. Også selv om det normale ikke er uden problemer.”

Han fortæller, at man heller ikke i kølvandet på tidligere voldsomme begivenheder oplevede fundamentale ændringer. Under den spanske syge lukkede skoler også – og et stort antal amerikanere døde. Det havde umiddelbart en stor indvirkning på skolen, der i de år stod midt i en progressiv udvikling, men få år efter var man tilbage på samme spor. Det samme så man, da stormen Katrina ramte New Orleans.

”Alt ændrede sig lokalt, da stormen ramte. Skolerne lukkede ned, lærerne blev fyret – og hele finansieringen af skolerne blev ændret. Vi så umiddelbart en dramatisk ændring, men det ændrede ikke skolen grundlæggende i længden. Det havde omkostninger, men de kom igennem.”

Nødløsning - ikke revolution

Per Fibæk Laursen er professor på DPU, Aarhus Universitet, og har netop udgivet bogen *Didaktiske revolutioner*. Her betegner han de didaktiske revolutioner som noget, der finder sted, når et undervisningsmæssigt problem ikke kan løses med de traditionelle midler, og når en stærk og voksende samfundsgruppe ønsker forandringer.

I alt opstiller han seks karakteristika, der skal være til stede for, at man kan tale om revolution. Ud over de nævnte skal der være tale om noget nyt i forhold til tidligere praksis, der skal være stærke pionerer, der går i spidsen, og de samfundsmæssige forudsætninger for at realisere den skal være til stede. Og endelig skal der være potentiale for varige ændringer.

Per Fibæk Laursen skitserer på den baggrund tre revolutioner i den danske undervisningshistorie, der har resulteret i varige og gennemgribende forandringer af undervisningen. Nemlig overgangen fra praksislære til

»Det er meget svært at lave progressiv pædagogik online. Det, tror jeg, er gået op for mange under pandemien, og derfor tror jeg heller ikke, at vi vil se mere online-instruktion i fremtiden.«

Larry Cuban

DIDAKTISKE REVOLUTIONER

Disse seks karakteristika skal være til stede, før en didaktisk revolution kan indtræffe:

1. Et undervisningsmæssigt problem kan ikke løses med de traditionelle midler
2. En stærk og voksende samfundsgruppe ønsker forandringer
3. Noget nyt i forhold til tidligere praksis
4. Stærke pionerer
5. Samfundsmæssige forudsætninger for at realisere revolutionen
6. Potentiale for varige ændringer.

Kilde: Per Fibæk Laursen

mesterlære, den aldersinddelte klasseundervisning og senest i 1920 reformpædagogikkens bestræbelser på at undervise med og ikke imod elevernes natur.

Nedlukningen af skoler og den rene virtuelle undervisning, som vi så i foråret, vendte for en tid op og ned på den undervisning, vi kender, men Per Fibæk Laursen mener ikke, at der er lagt i ovnen til en fjerde didaktisk revolution.

”Det er selvfølgelig i sig selv en nydanskelse, at man har fået undervisningen – også på folkeskole- og gymnasieniveau – til at fungere virtuelt i en periode. Men der mangler først og fremmest et fremtidsaspekt

for, at man kan kalde det en revolution. Det er rimelig tydeligt, at det er en nødløsning. Det kan godt være, at der kommer lidt mere virtuel undervisning, men det er ikke en revolution.”

Øget modstand mod testkultur

I det hele taget spår Per Fibæk Laursen ikke nogen ny didaktisk revolution lige om hjørnet. Men han vurderer, at modstanden mod det, han kalder den tekniske didaktik, dvs. den øgede anvendelse af test, målinger og it, vi har set siden midt-90'erne, vil tage til. Og her kan corona-nedlukningen komme til at spille en rolle.

”Den danske skole er ved at nå en grænse for præstationspres, bedømmelse og evaluering. Hele den meritokratiske skoleform, hvor vi skal have så mange som muligt til at præstere godt i boglige og akademiske uddannelser, det skævrider vores uddannelsessystem i forhold til, hvad der er samfundets behov. Og det lægger et psykisk pres på børn og unge,” siger han og forklarer, hvordan corona-pandemien her kan få en betydning:

”Den virtuelle hjemmeundervisning har fået mange til at besinde sig på kvalitetene i den fysiske undervisning – og det dialogiske i undervisningen. Vi har ligefrem set gymnasieelever demonstrere for at komme i skole igen. På den måde har coronaen sat fornyet fokus på værdier som fællesskab, nærvær, spontanitet og improvisation. Alt det, der ikke er til stede i den virtuelle undervisning. Det kan måske bidrage til udviklingen af et alternativ til den tekniske didaktik. Det kan være svært at få øje på lige nu, men sådan har det også været ved tidligere revolutioner: Man skal blive opmærksom på et problem, før man kan se en løsning på det. Og den kan være længe undervejs.”

Skolen socialiserer børn

Også i USA peger flere, ifølge Larry Cuban, på, at corona har skabt en mulighed for at slippe af med de standardiserede test og målinger. Selv er han skeptisk.

”USA har været med i denne reformbevægelse, der handler om høje akademiske standarder, test og resultatmålinger, i 40 år. Det kommer ikke til at forsvinde i kølvandet på pandemien. Men allerede inden corona-pandemien så vi et stigende fokus på social og emotionel læring, og flere skoler har det som en del af deres curriculum. Det vil blomstre, men ikke udrydde den anden del,” siger han.

Han tror desuden, at der i kølvandet på pandemien vil opstå en større værdsættelse

af lærernes arbejde og den socialisering, der finder sted i skolen.

”Skoler samler ikke bare børn for at give dem faglig læring, men også for at socialisere dem ind i samfundsværdier. For at lære dem normer, for at lære dem at samarbejde osv. Det er funktioner, der normalt er skjult for det offentlige blik, men som jeg tror, mange fik øjnene op for, da vi pludselig havde en hel nation af hjemmeskolede børn,” siger Larry Cuban.

Corona skabte maskefald

Mens Fibæk og Cuban således ikke ser revolutioner og fundamentale ændringer i den nære fremtid, peger medieforsker på Aarhus Universitet, Jesper Tække, på, at coronaen har tilført uddannelsessystemet et chok. Ifølge ham har pandemien skabt et maskefald og afsløret, hvor ringe det står til med lærernes it-didaktiske kompetencer.

”Coronaen har vist svagheder rundt omkring i vores samfund. Og i undervisningsverdenen har den sat fingeren på et ømt punkt og afsløret, at det står endog meget dårligt til med lærernes digitale kompetencer. Det gælder hele vejen gennem skole- og uddannelsessystemet, men værst står det til i folkeskolen, hvor en stor del af eleverne bare fik lektier for under nedlukningen. Selv programmer som Zoom og Teams oversteg, hvad lærerne kunne overskue. Coronaen løftede sløret for, at det på trods af 15 års bestræbelser ikke er lykkedes at få lærerne til at tage de digitale medier til sig – eller at det i hvert fald kun er lykkedes meget få steder,” siger Jesper Tække og fremhæver, at det ikke er lærernes individuelle ansvar, men at man fra politisk hold har forsømt at investere i kompetenceudvikling af lærerne.

Reaktionerne på maskefaldet deler sig, ifølge medieforskeren, i to lejre. Der er en række skoleledere, forskere og progressive lærere, der er enige om, at nu går den ikke længere, og at man må investere i at løfte lærernes kompetencer. Men samtidig har coronaen givet modstanderne af den digitale undervisning vind i sejlene, fordi det blev tydeligt, at it-undervisning i ren form ikke virker.

”Det har vi forskere sagt i 30 år, men coronaen gjorde det tydeligt for enhver, at vejen frem ikke er at bytte menneskelig kontakt ud med digitale medier. Det er der så nogle, der griber som en undskyldning for ikke at gøre noget, men det er jo ikke et lødigt argument mod at udvikle undervisningen til *også* at inkludere digitale medier. Jeg forstår godt, at

»Coronaen løftede sløret for, at det på trods af 15 års bestræbelser ikke er lykkedes at få lærerne til at tage de digitale medier til sig.«

Jesper Tække

nogle lærere kan være usikre, men så må de have hjælp,” fastslår han.

Midt i en digital revolution

Modsat Larry Cuban og Per Fibæk Laursen holder Jesper Tække ikke igen med at tale om en aktuel revolution. Han ser nemlig, at vi står midt i en digital revolution, der vil ændre vores samfund grundlæggende, og at vores skole- og uddannelsessystem er nødt til at følge med. Vi ser allerede ændringerne

– politisk, økonomisk og nogle steder også didaktisk – selvom det går langsomt, pointerer han.

”Vi ved fra tidligere medierevolutioner, at der går noget tid, før vores normsystemer og didaktikker tilpasser sig den nye mediesituation. Når et nyt kommunikationssystem indføres, så kommer det gamle normsystem ud af trit med de situationer, der opstår. Det tager tid at udvikle normer, der er i overensstemmelse med de nye ting, man kan. Og et stort område inden for det er at udvikle en didaktik, der er i trit med det nye: Hvordan underviser vi i de her nye situationer – og om de her nye situationer? Hvordan kan eleverne dannes i forhold til et nyt mediemiljø? Og hvordan opfører man sig dannet i det miljø? Det ved vi slet ikke nok om endnu. Og også her har coronaen gjort det helt tydeligt, at det ikke er nok at investere i hardware. Vi er nødt til at investere i didaktisk forskning, hvis vi skal lykkes med at løfte undervisningen ind i den digitale æra,” siger Jesper Tække.

Brug for en digital danneskultur

Mens Per Fibæk Laursen peger på en voksende modstand mod den tekniske revolution, der meget sandsynligt vil skabe et alternativ

ude i fremtiden, er Jesper Tække med egne ord mere pessimistisk. Han mener, at der skal en stor indsats til for at undgå, at testkulturen glider over i en undervisning, der er drevet af big data og algoritmer. Men han håber, at pandemien har været en øjenåbner.

”Som jeg ser det, har vi lige nu god grund til at frygte, at testkulturen slår over i en undervisning, hvor man med algoritmer og big-data kan finde ud af præcist, hvad eleverne skal have af faglig viden, og hvordan de kan nudges til at have den ’rette’ indstilling. Den bevægelse ser vi både i Kina og i USA. Vi fra humaniora prøver at advare mod den udvikling – og snakke Kontinentaleuropa op som en verdensdel, der har fokus på dannelse og kritisk, selvstændig tænkning. Coronaerfaringerne har givet os nye argumenter på hånden. Men om vi kan modstå de enorme magter, det er jeg i tvivl om,” siger Jesper Tække og tilføjer:

”Man kan sige det sådan her: Jo stærkere vi bliver til at remediere vores danneskultur ind i det digitale mediemiljø, jo bedre kan vi stå imod både testkultur og big data-behaviorisme. Og netop derfor er det så vigtigt, at vi tager ved lære af coronatidens maskefald og går i gang med at udvikle didaktikker, hvor dannelse står centralt.”

Online-instruktion med begrænsninger

Larry Cuban mener, at corona i USA har fået mange stærke tilhængere af den rene digitale undervisning til at besinde sig. Faktisk foretrækker han at kalde det online-instruktion for netop at slå fast, at det har sine begrænsninger.

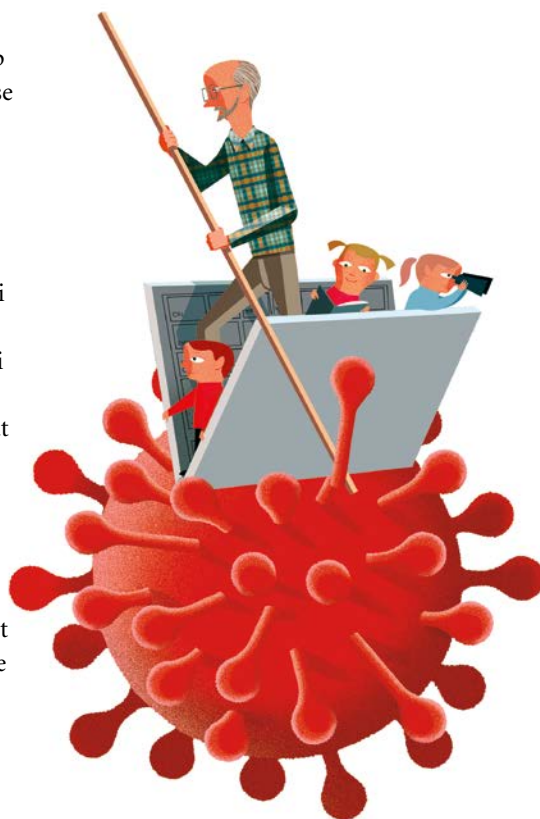
”En hel del har i årevis heppet på online-instruktion i skolerne, men nu ved de, hvad det er. Alle, der har prøvet at lave online-instruktion med små børn, ved, hvor umuligt det er. For nogle enkelte – det stille barn eller den generte teenager – kan det være en fordel. Men kigger vi på det overordnet, så er der store udfordringer. Hvis online-instruktion overhovedet gør noget, så er det at lægge op til en bestemt form for læring med fokus på lærercentrerede instruktioner. Lærerne taler til børnene, giver dem opgaver for, som de så bedømmer. Det er meget svært at lave progressiv pædagogik online. Det, tror jeg, er gået op for mange under pandemien, og derfor tror jeg heller ikke, at vi vil se mere online-instruktion i fremtiden, med mindre det er af praktiske årsager,” siger Larry Cuban.

Giv lærerne tid og frihed

Coronaen har med sin nedlukning og rene digitale undervisning stillet skarpt på en

»Skoleudvikling går langsomt – og der er ikke mange vellykkede forsøg på at speede det op.«

Per Fibæk Laursen

række allerede eksisterende problemstillinger i skolesystemet. Ud over de nævnte fremhæver Per Fibæk Laursen, at pandemien også har tydeliggjort de vanskeligheder, børn fra socialt udsatte hjem har i skolen. Det ser nemlig ud til, at særligt elever fra disse hjem havde svært ved fjernundervisningen. Og det understreger, ifølge Per Fibæk Laursen, hvor vigtigt skolens fællesskab og nærvær er – særligt for denne gruppe.

Han opfordrer til at kigge på og lære af det, coronaen har vist os, men han advarer mod at skabe krisestemning.

”Når man får øje på problematikker i skolen, er der en tendens til at piske en stemning op om, at det står virkelig skidt til i folkeskolen. Det bliver i medierne til, at ’nu må politikerne gøre noget’, hvilket politikerne ofte reagerer på ved at gennemføre reformer, der viser sig ikke at virke og måske endda gøre det værre, end det var i forvejen. Det

er farligt for skolens udvikling. Skoleudvikling går langsomt – og der er ikke mange vellykkede forsøg på at speede det op. Det er corona-pandemien et meget godt eksempel på. Den kan skubbe til eksisterende problematikker, men den vender ikke op og ned på noget. Man kan godt speede en lovgivning op, men man vil stadig se, at processen med at forandre praksis går langsomt,” siger Per Fibæk Laursen.

Han håber, at politikere og administratorer i kølvandet på pandemien vil lade lærerne få tid og frihed til selv at udvikle undervisningen.

Skal Larry Cuban pege på, hvad der er den vigtigste læring af pandemien, handler det også om at skrue ned for forventningerne til, hvad reformer kan gøre for skolesystemet.

”COVID-19 har mindet os om, at der er ting, vi ikke kan kontrollere, men bare må tilpasse os og justere ind efter. Hvis det kan føre til ydmyghed i forhold til, hvor langt man kan gå med reformer; hvis det kan gøre folk mere ydmyge over for, hvad reformer lover, så vil det være en stor gevinst for skolen.” ■

Læs mere:

Jesper Tække og Michael Paulsen: Digitalt understøttet faglighed og almindelse – bog 1: et overblik. Unge Pædagoger, 2018

Per Fibæk Laursen: Didaktiske Revolutioner. Hans Reitzels Forlag, 2020

Larry Cuban: Chasing Success and Confronting Failure in American Public Schools. Harvard Education Press, 2020

JESPER TÆKKE er lektor i medievitenskaber ved Institut for Kommunikation og Kultur ved Aarhus Universitet. Han forsker i digitale mediers betydning for samfundet generelt og undervisning specifikt, hvilket han har skrevet en række bøger om.

PER FIBÆK LAURSEN er professor ved DPU, Aarhus Universitet. Han forsker i folkeskolen, didaktik og lærerprofessionen og har skrevet en række bøger om de emner. Han underviser på Kandidatuddannelsen i generel pædagogik.

LARRY CUBAN er professor emeritus på Stanford University og forsker blandt andet i uddannelse, pædagogisk ledelse, teknologi i undervisningen og skolereformer. Har skrevet flere bøger om skolereformer og klasseledelse.

UNDERVISNING UDEN KROPPE

Med corona blev mange undervisere og studerende kastet ud i et læringseksperiment, da undervisningen blev digital. Hvad sker der med vores læring, når skærmen forhindrer os i at fornemme og sanse hinandens kroppe? Sammen med DPU-forsker Theresa Schilhab dykker Asterisk ned i de menneskelige og læringsmæssige konsekvenser ved digital undervisning.

Af MATHILDE WEIRSØE

Hallo, Halloooo. Kan I høre mig? Går jeg igennem? Hallo? Ok, jeg prøver lige at logge ud og genstarte computeren.'

Hvis du er underviser, studerende eller bare hyppig mødedeltager på Zoom, Skype eller Teams, der efter coronas indtrængen i hverdagen er blevet platforme for det virtuelle undervisningslokale, auditorium eller

mødelokale, så kender du højst sandsynligt situationen.

”Vi bruger utroligt meget tid på teknikproblemer. Det er helt banalt. Og det er både os selv og teknikken, der er utilstrækkelige. Teknologien er umoden i forhold til de opgaver, den skal løse for os, og vi er umodne i vores måde at håndtere teknologien på. Problemet er, at teknologien er udviklet af ingeniører, der ikke nødvendigvis har dyb indsigt i menneskers måder at tænke og agere på i sociale kontekster,” siger Theresa Schilhab, der er lektor i biologisk kognition på DPU, Aarhus Universitet.

Selv er hun uddannet både inden for biologi og filosofi og kombinerer de to videnskabelige felter i sin forskning, hvor hun blandt andet har specialiseret sig i pædagogisk neurovidenskab. Hun er optaget af, hvad der foregår i hjernen, når vi lærer, sanser, interagerer med andre i menneskeskabte og naturlige rum. Ikke mindst har hun forsket i menneskers interaktion med teknologi. Derfor er det oplagt at spørge hende, hvad der sker med os, når undervisningen bliver helt eller delvis digital, sådan som den er blevet det på landets universiteter, efter at coronasmittetallene er

Det er vanskeligt at afkode kropssprog og mimik, når der er en skærm imellem os. Derfor kommer synergien mellem mennesker under pres, når vi kommunikerer digitalt.

FOTO UNSPLASH

blevet styrende for, hvor mange mennesker vi må samles i samme rum.

”Når vi er i samme rum, og underviseren står over for sine studerende, så tolker begge parter på subtile ansigtsudtryk, mimik og kropssprog. Det hele indgår i en gensidig perception og feedback og bliver til en form for tavs viden i vores kommunikation med hinanden. Men når undervisningen bliver digital, og parterne sidder alene bag skærmene, så kommer deres perceptionsevne på overarbejde, fordi betingelserne for kommunikationen er anderledes slørede,” forklarer Theresa Schilhab.

Når kanalerne kun er visuelle eller auditive, så kan man som tilhører nemt tabe koncentrationen eller misforstå budskaber og fx have svært ved at forstå ironi. Simplethen fordi der er lukket ned for de sanser, der normalt er i spil, når vi står over for hinanden eller på anden måde fornemmer hinanden og konteksten for budskabet, fordi vi er i det samme rum rent fysisk.

”Set fra et biologisk synspunkt er det problematisk, at helkropsoplevelsen udebliver,

»Vi vil blive bedre til at afkode andre menneskers mimik og kropssprog, selvom der er en skærm imellem os.«

Theresa Schilhab

når det digitale tager over i undervisningssituationen, netop fordi der er utroligt mange signaler i kropssprog, der indgår som tavs viden. Der er et svært tolkningsarbejde i gang på begge sider af skærmen, fordi man ikke på samme måde kan fornemme den andens mimik og kropssprog,” siger Theresa Schilhab og peger på, at undervisere, der har store hold på universiteterne, ofte står med en dobbeltudfordring.

”De skal undervise halvdelen af holdet i et auditorium, mens seancen bliver livestreamet

hjem til stuer og kollegieværelser til den anden halvdel af holdet. Men hvordan taler man som underviser både til det fysiske rum og til det digitale? Det kræver øvelse og erfaring, for det er en kognitiv belastning for os mennesker at skulle forholde os anderledes til måder at være sammen med andre mennesker på.”

Vi fødes ikke digitale

Synergien med andre mennesker kommer med andre ord under pres, når vi kommunikerer digitalt. Men med tiden vil værktøjerne blive mere raffinerede, og samtidig vil vi opbygge mere erfaring med det digitale, beroliger Theresa Schilhab.

”Det at kommunikere med hinanden fysisk har millioner af år på bagen rent evolutionært. Derfor er det intuitivt for os. Det er ikke så underligt, at den digitale kommunikation skal have mere tid. Vi starter jo ikke med at være digitale, når vi fødes, men er derimod kropslige. Efterhånden vil vi opbygge mere erfaring og følsomhed over for det digitale. Vi vil blive bedre til at afkode

andre menneskers mimik og kropssprog, selvom der er en skærm imellem os,” siger Theresa Schilhab.

Langsomt vil vi opbygge den nødvendige tavse viden og kropslige erkendelse, der gør os bedre i stand til at kommunikere gennem skærmen. Men, understreger hun, selvom det kan blive bedre, bliver det aldrig en lige så stærk sansende kropslig erkendelse, som når vi er i samme rum.

”Det skyldes simpelthen, at vi ikke i samme grad får adgang til hinandens hormonelle signalstoffer, herunder rødme på kinderne eller detaljerne i, hvordan panden rynkes,” siger hun og peger på det som en af årsagerne til, at digital undervisning ikke kan erstatte den fysiske.

”Den digitale undervisning kan noget andet end den fysiske. Og vice versa. Der er stadig brug for, at vi undersøger, hvordan de to typer undervisning adskiller sig, men også hvordan de med fordel kan sammenkobles meningsfuldt.”

Hun refererer til en stor international læseundersøgelse, hun har bidraget til, som sammenligner digital læsning med læsning på print. Det viste sig, at gode læsere ikke bliver bedre til at læse, hvis de læser mere digitalt. Men de dårlige læsere kan derimod blive bedre læsere, hvis de læser flere digitale tekster.

”Pointen er, at digital undervisning ikke kan erstatte den fysiske undervisning, men den kan supplere den. Og så kan teknologien motivere nogle til at lære mere,” siger hun.

Campus skaber rammer

For nogle studerende er det at bytte undervisningslokalet på campus ud med et virtuelt møde i deres stue eller kollegieværelse en udfordring.

”De savner de rammer, det fysiske universitet skaber for dem. For dem er der et kæmpe spring fra at sidde til en forelæsning og så sidde derhjemme mellem vasketøj og potteplanter. Det forstyrrer dem,” siger Theresa Schilhab.

For andre kan det skabe en bedre ro og dermed også øge deres læring, hvis de sidder i hjemlige omgivelser. Det kan være bekvemt lige at lukke ned for kameraet, lave en kop kaffe, spise frokost eller lægge vasketøj sammen, mens forelæsningen kører i øret på en.

”Det kommer meget an på, hvordan man er sat sammen som menneske, og hvordan man lærer bedst. For introverte typer kan digital undervisning og digitale møder være en fordel. For dem er det nemmere at være med, når de kan gemme sig bag skærmen. Alt

»Pointen er, at digital undervisning ikke kan erstatte den fysiske undervisning, men den kan supplere den. Og så kan teknologien motivere nogle til at lære mere.«

Theresa Schilhab

det fysiske har konnotationer, som man på en måde kan udviske digitalt,” siger Theresa Schilhab.

Online nærvær?

For underviseren kan det til gengæld være enormt frustrerende at undervise uden at vide, hvorvidt de studerende er til stede i den anden ende eller ej. Det aktiverer en usikkerhed hos underviseren og tanker som: Ser de mig? Lytter de? Forstår de, hvad jeg siger? Tjekker de ud, fordi de keder sig, eller fordi de ikke forstår det, eller hvad kan årsagen være?

Utrygheden skyldes, at nærværet mellem de involverede mennesker er fraværende. Ser vi bredere ud i samfundet, hvor folk på gader og stræder kigger mere i deres telefon end på hinanden, kunne man da også få den bekymrende tanke, at vi med den stigende digitalisering over alt i samfundet er godt i gang med at udslette nærværet mellem mennesker. Bekymringen er hørt før. Men her beder Theresa Schilhab os om at slå koldt vand i blodet, kigge på børnene og de unge og tage ved lære af deres naturlige måde at interagere med hinanden i online universer på.

”Vi kan lære noget af børn og unge her. Min datter på 17 har meget tætte venskaber med unge, som hun aldrig har mødt i virkeligheden. Hun føler et nærvær og en tæt forbundenhed med disse online-venner. Vi kalder den generation for digitalt indfødte, blandt andet fordi de intuitivt omgås digitale medier som noget, der ikke står i kontrast til det fysiske. De har fået det digitale ind som en del af deres praksis – altså deres opvækst. De kan være i begge verdener – den fysiske og den digitale – og ubesværet veksle mellem dem. De ser, på godt og ondt, ikke den digitale verden som en modsætning til den fysiske,” siger Theresa Schilhab

Ud i naturen

Forskningsmæssigt finder hun det interessant at se nærmere på, hvordan corona-situationen ændrer vores måder at være sammen på som mennesker.

”Det kan godt være, at vi har arbejdsmøder og undervisning online, men til gengæld går mange af os flere ture sammen udenfor, fordi det er den omgangsform og aktivitet, corona nu tillader. I skoven, i parken, på stranden og til dels på gader og veje kan vi holde den anbefalede afstand og alligevel være sammen med mennesker og opleve andet end skærmen.”

Naturen og de fysiske omgivelser bliver italesat som endnu mere værdifulde, fordi de digitale møder og online-undervisning opleves som anstrengende, stressende og ukropslige og derfor mangelfulde.

”I den forstand trækker denne tid i begge retninger. Det er gennem tabet, vi lærer at sætte pris på den fysiske omgang med hinanden og de fysiske omgivelser, og måske derfor vil vi i fremtiden i endnu højere grad prioritere kontakten i det fysiske rum og værdsætte den, fordi det med ét ikke længere kan tages for givet. På den måde ændrer teknologien os, men vi navigerer også rundt om den og dens begrænsninger,” siger Theresa Schilhab.

Hun peger på, at det med at teknologien ændrer vores liv, egentlig ikke er noget nyt. Ikke hvis vi forstår teknologi i ordets oprindelige betydning; nemlig som ’læren om det dygtige håndværk’ og som andet og mere end det, vi kan sætte strøm til eller putte batterier i.

”Mennesket er og har længe været tæt knyttet til teknologi. Og der har altid været en angst for, hvad vi mistede, når vi indførte ny teknologi. Platon kritiserede fx det skrevne ord for, at folk glemte at bruge deres hukommelse.” ■

Læs mere:

Theresa Schilhab m.fl.: Decreasing materiality from print to screen reading. *First Monday*, 10, 2018

Theresa Schilhab m.fl.: Børn og unges brug af teknologi til naturoplevelser. Statusrapport for del 1 af forskningsprojektet Naturlig Teknik. Center for Børn og Natur, 2020

THERESA SCHILHAB er dr. pæd. og lektor på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker i kropslig og tavs videns betydning for vores kognition og tænkeevner. Hun er forskningsleder for det femårige forskningsprojekt Naturlig teknik, der handler om, hvordan smartteknologi indvirker på børns naturoplevelse. Hun underviser på Kandidatuddannelsen i didaktik - materiel kultur.

Forårets nedlukning af samfundet stillede nye krav til forældrene, som pludselig skulle tage sig af deres børn, stå for hjemmeskole og samtidig passe deres arbejde. DPU-forskere har undersøgt, hvordan 50 danske familier håndterede det.

FAMILIELIV I EN CORONATID

MOR ORGANISEREDE FAMILIELIVET UNDER CORONA- NEDLUKNINGEN

Af VIBE MIDDELBOE

Hvad skete der egentlig bag hjemmets fire vægge, da dagligstuen pludselig skulle fungere som mødelokale, chefen flyttede ind, og forældrene samtidig skulle agere pædagoger og lærere? En antropologisk undersøgelse fra DPU, Aarhus Universitet, viser, at mange familier bagte boller, spillede brætspil og gik lange ture – men den viser også, at nogle familier var under pres.

”Da daginstitutionerne og skolerne blev lukket ned fra den ene dag til den anden, og en stor del af danskerne blev sendt hjem for at arbejde, ramte det forskelligt i familierne, og det havde ikke kun noget med socio-økonomisk baggrund at gøre. Det havde det også, men ikke kun,” siger Karen Ida

Dannesboe, der er lektor på DPU, Aarhus Universitet, og en af forskerne bag projektet *Familieliv i en coronatid*. Her har hun og hendes kollegaer undersøgt, hvordan 50 danske familier håndterede familielivet, da coronaen ramte Danmark.

”Især den første tid, hvor store dele af samfundet var lukket ned, var præget af usikkerhed, fordi familierne blev kastet ud på dybt vand. Forældrene skulle agere i et krydspres af forventninger, fordi de både skulle være gode medarbejdere og gode forældre og gøre det rigtige som borgere – vise samfundssind og forebygge, at smitten spredte sig. Det var en udfordring for mange,” siger Karen Ida Dannesboe.

Nye udsathed kom frem

For at blive klogere på hvad der har betydning for, hvordan familierne håndterede

nedlukningen, foretog forskerne online-interviews med familierne og fik tilsendt dagbøger, billeder og videoer, hvor de fik et indtryk af livet i hjemmene. Undersøgelsen viser, at nye udsathed og sårbarheder opstod, men også at visse privilegier og ressourcer betød mere end ellers.

”Der skete en forskydning i forhold til, hvem der var sårbare, og hvem der var robuste, da hverdagen blev forandret så radikalt. Almindelige middelklassefamilier, der før havde oplevet sig selv som ressourcestærke, kunne pludselig føle sig udsatte,” siger Karen Ida Dannesboe.

I nogle af de familier, som forskerne har talt med, kunne der for eksempel være en person med en kronisk sygdom, og så blev familien pludselig udsat, fordi den skulle være ekstra opmærksom på at overholde myndighedernes anbefalinger. Og nogle familier kom under pres på grund af ellers naturlige problemer hos børnene, som pludselig blev intensiverede og kom til at fylde meget. For eksempel var det svært for nogle teenagere at være hjemme med deres forældre hele tiden.

”Det hele kan godt gå hen og blive lidt for meget, når man som ung er henvist til kun at være sammen med familien og ikke se sine venner. En ung beskrev det meget sigende ved at svare, at både det bedste og det værste ved at være så meget hjemme var at være så meget sammen med sin mor,” fortæller Karen Ida Dannesboe.

Enlige forældre under pres

Nana Clemensen, lektor på DPU, Aarhus Universitet, er også involveret i projektet. Hun fortæller, at nedlukningen også rykkede rundt på flere familiers normale dynamikker og selvopfattelser.

”Vi har talt med flere enlige forældre, der har følt sig presset af alle de opgaver, de skulle løse på samme tid. De færreste børn er jo helt selvkoørende. De store børn havde brug for hjælp til skoleopgaverne og til at deltage i onlineundervisning, mens de små havde brug for nærvær, omsorg og praktisk hjælp. Så kunne det godt være en udfordring at passe et job oveni,” siger Nana Clemensen.

Også nogle af de familier, der havde børn med diagnoser, oplevede nedlukningen som vanskelig.

”Hvis et barn med en diagnose har det bedst med, at dagligdagen er bygget op omkring faste rutiner og institutionelle rammer, har familien typisk oplevet udfordringer under hjemsendelsen. Modsat fortalte andre, at deres børn trivedes bedre derhjemme under nedlukningen, end de ellers gjorde. Det

»Der skete en forskydning i forhold til, hvem der var sårbare, og hvem der var robuste, da hverdagen blev forandret så radikalt.«

Karen Ida Dannesboe

gælder for eksempel de børn, der har svært ved at forholde sig til hele den sociale verden i skolen,” siger Nana Clemensen.

Krydspres på kvinderne

En markant tendens i forskernes materiale er den rolle, som kvinderne indtog, da familierne blev sendt hjem.

”Vi ser et meget tydeligt kønsrollemønster i de familier, vi har interviewet. Jeg vil næsten gå så vidt som til at sige, at husmoderidealet vendte tilbage. Ikke i en traditionel udgave, men mere i form af en uddelegerende projektleder, der både tog ansvaret for børnenes læring, udvikling og trivsel og for, at hele familien kunne fungere under de nye vilkår,” fortæller Nana Clemensen.

Stort set alle kvinderne indtog en organisatorrolle fra starten for at få familie- og arbejdslivet til at fungere side om side.

”Det er påfaldende, hvor mange kvinder der for eksempel lavede skemaer for familiernes dage, som indeholdt skole- eller børnehaveaktiviteter, og som også bød på bevægelse og hygge og perioder, hvor forældrene kunne arbejde. Mange af dem planlagde både dagtimerne og fritiden,” fortæller Nana Clemensen, der ser det som kvindernes forsøg på at få styr på en ny hverdag, hvor strukturen forsvandt.

”Det er interessant at se, at logikkerne fra skoler og daginstitutioner flød ind i mange af de her middelklassefamilier og blev en del af deres hverdagsliv. Det skete selvfølgelig til dels, fordi skolerne sendte mange opgaver til børnene, men familierne overtog i høj grad også de institutionelle, tidsmæssige strukturer og brugte dem til at organisere sig ud af en situation, der for mange var lidt kaotisk,” siger Nana Clemensen og tilføjer, at man godt kan få den tanke, at en af grundene til at kvinderne var så motiverede for at organisere familiens dag, var, at det ellers ville blive svært for dem at få tid til at passe deres arbejde.

”Materialet viser, at der foregik mange forhandlinger imellem forældrene om, hvordan de skulle få tid til at arbejde. Nogle fordelte hele dage imellem sig, andre inddelte dagene i tidsintervaller, hvor den ene part kunne arbejde, mens den anden tog sig af børnene. På nogle skemaer stod der for eksempel ’Her kan du få hjælp af far’ og ’Her kan du få hjælp af mor,’” fortæller Nana Clemensen.

Det var i høj grad kvinderne, der tog ansvaret for at løse hele familiens kollektive problem, og dermed endte de også med at indtage en vigtig funktion i forhold til at løse de opgaver, som samfundet havde lagt over på familierne. Det tyder ifølge Karen Ida Dannesboe på, at kvinderne stadig er dem, der primært har ansvaret for kontakten til vuggestue, børnehave og skole, og som derfor også i særlig grad oplevede et krydspres mellem forventninger fra hjemmet, skolen/daginstitutionen og arbejdet under nedlukningen.

FAMILIELIV I EN CORONATID

Projektets empiriindsamling startede i slutningen af marts 2020 og varede til starten af sommeren.

Forskerne har foretaget interviews online og har fået tilsendt dagbøger, små videoklip og fotos. Deltagerne er rekrutteret i forskellige Facebook-grupper, og der er primært tale om offentligt ansatte, studerende, selvstændige og akademikere.

Projektet er støttet økonomisk af Velux Fonden.

”Mange fædre henter og bringer børn, men indgår de på lige fod med mødre i forhold til kommunikationen om børnenes liv og læring væk fra hjemmet? Det kan man godt blive i tvivl om, når man ser, hvordan kvinderne påtager sig at organisere hverdagen for børnene under nedlukningen,” siger Karen Ida Dannesboe.

Boligen får større betydning

Familiernes boligforhold spillede også en rolle i forhold til at få kabalen til at gå op, da hele familien skulle være hjemme det meste af døgnnet. Hvor mange kvadratmeter havde man til rådighed? Var der værelser nok til, at

»Det er interessant at se, at logikkerne fra skoler og daginstitutioner flød ind i mange af de her middelklassefamilier og blev en del af deres hverdagsliv.«

Nana Clemensen

alle kunne trække sig tilbage og lave hver sit? Var der adgang til have?

”Deltagerne i vores undersøgelse er primært fra middelklassen, så her er forskellene ikke så udtalte, men Oslo Metropolitan University lavede under nedlukningen af de norske børnehaver en spørgeskemaundersøgelse i en forstad til Oslo, hvor der var en socioøkonomisk, sprogligt og kulturelt forskelligartet befolkning. Den viste, at familierne med de trangeste boliger oplevede større udfordringer under nedlukningen end familier, der havde mere plads,” fortæller Karen Ida Dannesboe.

Ud af de familier, der boede i en lille bolig – i forhold til antallet af familiemedlemmer – oplevede 58 procent, at det var svært at aktivere børnene på en god måde, mens det kun gjaldt 40 procent af familierne med mere rummelige boliger. I undersøgelsen som helhed svarede 75 procent af familierne, at børnene fik mere skærmtid end ellers, mens det var tilfældet for 91 procent i de trange boliger. Endelig angav 9 ud af 10 familier i undersøgelsen, at de dagligt tog børnene med ud at lege eller gå tur, mens det kun gjaldt 7 ud af 10 familier i de små boliger, hvor færre havde adgang til have eller grønne områder. Ifølge forskeren bag den norske undersøgelse, Ingar Brattbakk, skyldtes den tendens endvi-

Undersøgelsen afdækker, at der foregik mange forhandlinger imellem forældrene om, hvordan de skulle få tid til at arbejde, alt imens børnene også skulle passes og underholdes.

dere, at færre familier i områder med mange små boliger havde bil, og at flere havde en kulturel baggrund, hvor der ikke var tradition for at tage på tur.

Karen Ida Dannesboe er ikke i tvivl om, at corona-nedlukningen også i Danmark har udfordret familierne i forhold til deres boligforhold, hvor især oplevelsen af manglende plads bliver set som et problem. Det gælder også de middelklassefamilier, der har deltaget i studiet

”Vi talte blandt andet med nogle forældre, hvis jobs indebar, at de holdt mange møder. Og da de skulle arbejde hjemmefra, fortsatte de her møder i en lind strøm. Familien boede i en lille lejlighed med tre børn, og de oplevede, at de ikke kunne passe deres arbejde. Der var ikke plads, tid og ro til det,” siger hun.

Omvendt fremhævede nogle af de familier, der boede i hus, hvor rart det var, at de kunne sætte sig ud på terrassen, og at børnene kunne gå ud i haven og hoppe på trampolinen.

Fri af hamsterhjulet

I nogle familier var hjemsendelsen anledning til at overveje, om det liv, de levede før corona, var det, de ønskede. Nogle byfamilier overvejede at flytte på landet, andre kunne mærke, hvor meget ekstra tid det gav ikke at pendle tre timer dagligt, og nogle var lettede over ikke at skulle holde styr på alle de fritidsaktiviteter, som børnene normalt gik til.

”Mange følte sig sat fri af hamsterhjulet, fordi de ikke var bundet nær så meget op på tid som før. Men om det kommer til at ændre

familiernes liv på sigt, det er svært at sige. Jeg tror, at vi kommer til at se en forstærkning af en tendens, der i forvejen er i vores samfund, nemlig en orientering imod det enkle og nærværet – at spille brætspil, gå ture, strikke, sy og lave mad sammen med børnene. Men jeg fornemmer samtidig, at der er en statusfyldt forestilling om den ideelle, lykkelige familie, der hygger sig i hinandens selskab, på spil. Der er et element af positiv selvfremskilling, der indeholder nogle sprækker i form af, at det hele også bare kan blive for meget,” siger Nana Clemensen. ■

Læs mere:

projekter.au.dk/familieliv-i-en-coronatid
Ingar Brattbakk: Barnefamiliernes situasjon under koronakrisen – trangboddhet. REACH-notat 2/2020. AFI / OsloMET. 2020

NANA CLEMENSEN er lektor på DPU, Aarhus Universitet, og forsker i barndom, familie og uddannelse. Hun underviser på Kandidatuddannelsen i pædagogisk antropologi og Kandidatuddannelsen i pædagogisk antropologi og globalisering.

KAREN IDA DANNESBOE er lektor på DPU, Aarhus Universitet, og forsker i små børns hverdagsliv, familie, forældreskab og pædagogprofessionen. Hun underviser på Kandidatuddannelsen i pædagogisk antropologi.

MATEMATIKVEJLEDNING I GYMNASIET

Mogens Niss og Uffe Thomas Jankvist (red.)
Man hører ofte klager over, hvor vanskeligt det er at forbinde teori og praksis i undervisningen og ikke mindst i matematikundervisningen. Denne bog har sat sig for at modbevise den fordom. Bogens cases viser, hvordan man som matematiklærer kan få teori og forskningslitteratur til at spille sammen med sin daglige praksis, så man kan afdække og afhjælpe den enkelte elevs læringsvanskeligheder.

FRYDENLUND

BÆREDYGTIGHEDENS PÆDAGOGIK

Jonas Andreasen Lysgaard og Nanna Jordt Jørgensen (red.)

Bogen har fokus på at kvalificere arbejdet med bæredygtighed på baggrund af eksisterende national og international forskning i koblingerne mellem uddannelse, pædagogik og bæredygtighed. Med et kritisk og engageret blik fremhæves de pædagogiske dilemmaer og muligheder, som bæredygtighedsudfordringerne stiller uddannelserne og pædagogisk praksis i.

FRYDENLUND

IT-DIDAKTISK DESIGN

Karin Tweddell Levinsen og Birgitte Holm Sørensen

Bogen, der bygger på flere års forskning, ruster lærere til at inkludere it i deres undervisning. Den præsenterer den didaktiske model, LEDD-modellen, der lægger vægt på, at eleverne inddrages som deltagere i deres egne læreprocesser og dermed får indflydelse på egen læring. Bogen giver en status på teknologiens rolle i skolen i dag og ser på centrale forandringer i den it-didaktiske udvikling. Den kommer også ind på, hvordan man som underviser kan forholde sig undersøgende til egen praksis.

FRYDENLUND

TRØST

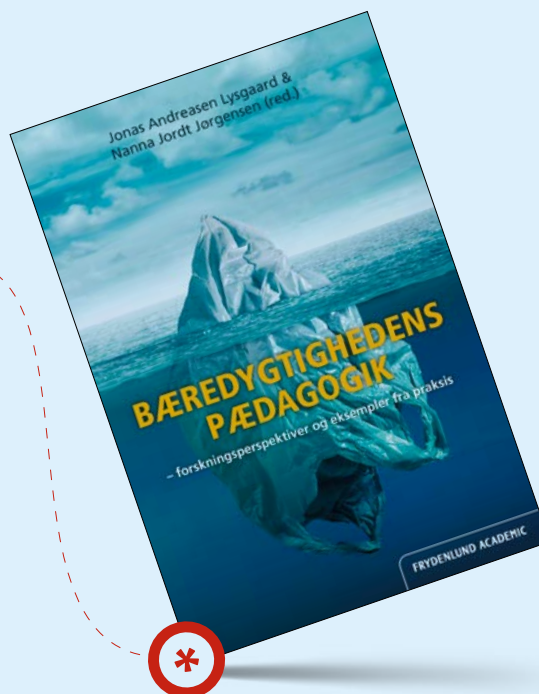
Bent Olsen

Trøst er de samspil mellem mennesker, hvor alt er i spil: krop, følelser, sprog og den trøstendes praktiske sans. Men hvordan lærer vi egentlig at trøste? Bogen er en pædagogisk nær indføring i den franske sociolog Pierre Bourdieus teorier. Med dem stilles skarpt på trøstens mange mysterier. Perspektivet tilfører samtidig bogen indsigt i, hvad pædagogiske kundskaber består af og beror på.

AKADEMISK FORLAG

NYE BØGER

Nye bøger modtaget på redaktionen

FORTÆL

Peter Brodersen (red.)

Bogen fokuserer på undervisning, hvor narrativer har en fremtrædende plads. Bogen peger på de overordnede områder, hvor elevernes arbejde har et narrativt omdrejningspunkt, der har betydning for elevens oplevelse, forståelse og dannelse.

HANS REITZELS FORLAG

INTERKULTUREL DIDAKTIK

Tine Brøndum, Peter Hobel og Morten Meisner

Bogen viser, hvordan man som lærer i gymnasiet kan integrere en interkulturel dimension i sin undervisning og derigennem bygge bro over grænser og fordomme. På den måde kan man skabe et rum, hvor alle elever uanset baggrund får udbytte af undervisningen. Bogens første del diskuterer teoretiske tilgange og perspektiver, der kan give inspiration til lærere, der selv ønsker at arbejde med interkulturel didaktik. Anden del giver konkrete eksempler på undervisningsforløb og dermed eksempler på, hvordan en interkulturel didaktik kan se ud.

FRYDENLUND

MÆRK SPROGET – skriv og læs

Jørgen Frost

Denne bog er en forskningsforankret beskrivelse af, hvordan det 5-8-årige barns literacy-kompetencer understøttes og udvikles. Forfatteren viser, hvordan barnets sprog kan udvikles og understøttes via sproglege, samtaler og struktureret undervisning både i dagtilbud og skole. For at kunne lære at skrive og læse må barnet kunne mærke sproget og 'smage på' ordene. Det sker bedst i samtale med kompetente voksne, som forstår at gribe nuet og give relevant sproglig feedback til barnet – i hjemmet, i dagtilbuddet og i skolen.

PØHLER

HVAD SYNES BØRNENE?

Anette Boye Koch (red.)

Børneperspektivet skal med Den styrkede pædagogiske læreplan tænkes ind i alle dimensioner af det pædagogiske arbejde. Men hvordan indfanger og integrerer det pædagogiske personale børneperspektivet i praksis? I denne bog tager forfatterne børnebrillerne på og reflekterer over, hvordan børn rent faktisk oplever de pædagogiske intentioner

og tiltag. Alle kapitler tager afsæt i barnets blik på de voksne. Ønsket er at inspirere pædagogisk personale til at reflektere over, udvikle og kvalificere deres børnesensitive praksis med afsæt i det, de allerede gør.

AKADEMISK FORLAG

LEGEPLADSENS PÆDAGOGIK

Benny Schytte

Legepladsen bliver ofte overset i det pædagogiske arbejde. Bogen her handler om børns udeleg, udepædagogiske aktiviteter samt indretning af legepladsen. Forfatterens mål er at højne den pædagogiske kvalitet på legepladsen med afsæt i børns egen leg, personalets rolle og funktion på legepladsen samt udvikling af bæredygtige lege- og læringsmiljøer.

FRYDENLUND

MATEMATIKVANSKELIGHEDER PÅ MELLEMTRETTET

Lena Lindenskov og Peter Weng

Bogen er en del af serien *Matematikvanskeligheder*, der dækker grundlæggende matematik på alle alders- og klassetrin. I denne bog er der særligt fokus på samtalen i matematikundervisningen og på den direkte dialog mellem lærer og elev, når læreren skal undersøge, hvordan en elev er kommet i vanskeligheder med matematik. Bogens tilgang bygger på forfatternes begreb 'regnehuller', der bl.a. indebærer, at matematikvanskeligheder kan imødegås med mange forskellige strategier, og at den bedste strategi ikke altid er at starte med 'at fylde huller op'.

DANSK PSYKOLOGISK FORLAG

TIDSSKRIFTER

UP – UNGE PÆDAGOGER

Nr. 3, 2020: Tema: Praksisfaglighed i de praktisk-musiske fag

PÆDAGOGISK PSYKOLOGISK TIDSSKRIFT

Nr. 3, 2020: Tema: Artikler fra forskning og praksis

KOGNITION & PÆDAGOGIK

Nr. 117: Tema: Pædagogisk ledelse

KVAN

Nr. 117, september 2020: Tema: Teknologiforståelse

TIDSSKRIFT FOR PROFESSIONSSTUDIER

Nr. 2, 2020: Tema: Professionsforskning

DAGTILBUD I EN CORONATID

UNDTAGELSESTILSTAND SKABTE MERE NÆRVÆR

En ny undersøgelse afdækker, hvordan daginstitutioner har balanceret pædagogik og omsorg med de mange nye hygiejnekrav og restriktioner under coronapandemien. Det viser sig, at selvom personalet var presset skabte den nye organisering mere nærvær og tryghed for børnene.

Da corona sendte chokbølger gennem samfundet, stod Danmark i en situation uden historisk fortillfælde. En væsentlig del af arbejdsstyrken blev sendt hjem, uddannelsessteder og institutioner blev lukket ned, og børnene blev sendt hjem til forældrene. Da samfundet i midten af april skulle påbegynde en delvis genåbning, stod dagtilbuddene i frontlinjen, for hvis ikke de åbnede, så kunne en stor del af forældrene ikke få ro til at arbejde. Samtidig skulle genåbningen af daginstitutionerne ske ud fra en lang række sundhedsfaglige retningslinjer og anbefalinger, som ledere og pædagoger skulle implementere i samarbejde med kommunale embedsmænd og lokalpolitikere. Retningslinjer, som i de følgende uger hele tiden blev revideret og ændret.

Lektor Kirsten Elisa Petersen fra DPU, Aarhus Universitet, fulgte i foråret genåbningen gennem en undersøgelse blandt ledere og pædagoger i 130 daginstitutioner, som siden er blevet fulgt op af en række interviews med de pædagogiske ledere. I foråret 2021 afsluttes projektet, og resultaterne offentliggøres i en rapport, men Kirsten Elisa Petersen fortæller allerede her om nogle af de forhold, der træder frem i undersøgelsen.

”Dagtilbudslederne beskriver, hvordan de i genåbningsfasen arbejdede i døgn drift på at fortolke og implementere de sundhedsfaglige retningslinjer, som især handlede om, at børnene skulle opdeles i små grupper. Der var samtidig krav om meget mere arealplads til børnene, ekstra rengøring og mere fokus på hygiejne. Forældrene måtte ikke komme ind i institutionerne, og børnene skulle opholde sig så meget som muligt udenfor. Alt sammen for at mindske smitten. Derfra gjaldt det for lederne og medarbejderne om at få etableret en pædagogik, der kunne fungere under de retningslinjer,” siger hun.

Kreativ ledelse

I mange kommuner manglede der fysisk plads til børnene som følge af det større arealkrav pr. barn. Og det blev for alvor en organiseringsudfordring for dagtilbudslederne, der i samarbejde med kommunerne skulle finde nye lokationer, hvor nogle af børnene kunne være.

”En af de ledere, vi har interviewet, fortæller om, hvordan de var ude og se på alternative lokaliteter som eksempelvis kirker, boligforeninger og kulturinstitutioner for at

»Ledelsesmæssigt måtte de udvise den vildeste form for kreativitet for at løse opgaven.«

Kirsten Elisa Petersen

DANSKE DAGTILBUD UNDER CORONA

Undersøgelsen bygger på svar fra 130 dagtilbud fordelt ud over hele Danmark. Den består af:

- en spørgeskemaundersøgelse til 130 dagtilbudsledere
- en spørgeskemaundersøgelse til det pædagogiske personale i de 130 dagtilbud.

Spørgeskemaundersøgelserne har kørt fra medio april til ultimo juni 2020 og spørger til både nedlukningsfasen og genåbningsfasen. Fra august til november 2020 er der foretaget dybdegående forskningsinterview med 10 dagtilbudsledere. Forskningsrapporten forventes offentliggjort i foråret 2021.

afgøre, om de kunne få plads til nogle børnegrupper her. Andre steder blev der opstillet telte og skurvogne osv., så institutionerne kunne få åbnet institutionerne for så mange børn som muligt og samtidig overholde sundhedsmyndighedernes afstandskrav,” fortæller Kirsten Elisa Petersen.

Lederne skulle omlægge hele det pædagogiske arbejde, så det kunne foregå i mindre grupper, derudover skulle de ansætte nye og ekstra medarbejdere, samtidig med at de skulle omorganisere den pædagogiske praksis, så den kunne fungere i de nye omgivelser.

”Ledelsesmæssigt måtte de udvise den vildeste form for kreativitet for at løse opgaven. Men da lederne først fik de fysiske rammer på plads, så begyndte det at køre ganske godt med både afstand, rengøring, den samme medarbejder til den samme gruppe hver dag og forældre, som skulle aflevere børn uden for institutionen,” siger Kirsten Elisa Petersen.

Men bedst som der indfandt sig lidt rutine, blev retningslinjerne fra sundhedsmyndighederne ændret – igen og igen. Og for institutionerne var der ikke andet at gøre end at handle prompte på de ændringer.

”Der kunne komme beskeder ind sent om aftenen fra den kommunale forvaltning om, at nu var der lige kommet nye retningslinjer fra sundhedsmyndighederne. Så rettede institutionerne ind, kommunikerede det til personalet og tilpassede praksis efter det den næste morgen,” siger Kirsten Elisa Petersen.

Hun peger på, at lederne, ifølge undersøgelsen, var meget opmærksomme på, at deres personale fulgte retningslinjerne. Men også at en del ledere udtrykte en undren over, at genåbningen skulle foregå på den måde, med så kort tid til at tilrettelægge ændringerne og ikke mindst en manglende klarhed over, hvorvidt der var ressourcer til det ekstra personale.

Uden værnemidler

Pædagogerne var en af de velfærdsprofessioner, der blev kastet direkte ud i frontlinjen. Alligevel er der ikke nogen af pædagogerne i undersøgelsen, som har beklaget sig over, at de skulle gå på arbejde, og at de skulle arbejde uden værnemidler.

”Pædagogerne har været den eneste fagprofession i velfærdsstaten, som dagligt skulle være i tæt fysisk kontakt med andre uden værnemidler midt under en pandemi. Men de har bare kløet på. Der har været enkelte i de forskellige personalegrupper, som har været i risikogruppe eller været bekymrede for pårørende, som var det. Det har man så løst lokalt, men det er meget få pædagoger, som har udtrykt bekymring for sig selv,” fortæller Kirsten Elisa Petersen og beder os huske på, at da genåbningen gik i gang lige efter påske, var alle stadig meget bekymrede.

”Der opstod også forskellige meget bekymrede forældregrupper, der protesterede imod, at deres børn på denne måde skulle være ’forsøgskaniner for covid-19’ og vende tilbage til institutionerne. Men den bekymring manifesterede sig ikke voldsomt blandt pædagogerne,” siger hun og fortsætter:

”Det er jo egentlig helt fantastisk, hvordan pædagogerne bare går på arbejde midt under en pandemi. Mens alle andre faggrupper er dækket til og pakket ind, så går pædagogerne på arbejde uden at være iført værnemidler, fordi, som mange af lederne i undersøgelsen siger: ’Man kan jo ikke have maske på, når man arbejder med børn, for børn skal jo kunne aflæse og forstå krops- og ansigtsudtryk hos voksne, og man skal jo ikke unødigt skræmme dem.’”

Små børnegrupper giver nærvær

Det store spørgsmål er, hvordan pædagogerne kunne holde fokus på hygiejnen uden

FOTO: UNISPLASH/RAJESH SARDYKOV

For at mindske smitten i foråret 2020 blev børnene inddelt i små grupper. Det viste sig at være til gavn for mange børns trivsel og udvikling.

at gå på kompromis med pædagogikken og omsorgen. Her svarer langt de fleste pædagogiske medarbejdere, som har medvirket i undersøgelsen, at den måde, pædagogikken har været tilrettelagt på under pandemien, faktisk har været positiv for børnenes udvikling.

”De små grupper og det, at den samme pædagog eller medhjælper hver dag havde ansvaret for den samme børnegruppe, har vist sig at være godt for børnenes tryghed og udvikling. Det viser datamaterialet meget tydeligt, og det er også den klare opfattelse hos pædagogerne,” siger Kirsten Elisa Petersen og fremhæver i den forbindelse et paradoks:

”Alt imens der hele tiden blev lagt vægt på større fysisk afstand, så blev der faktisk mulighed for at sikre større både fysisk og psykisk nærvær i de små børnegrupper. Og da børnegrupperne var væsentligt mindre end vanligt, så kunne det pædagogiske personale også gå længere ind i det pædagogiske arbejde med børnene, end de normalt har mulighed for.”

Pres på budgetterne

Til gengæld havde den nye organisering den bagside, udtrykker noget af det pædagogiske personale, at de under genåbningen i foråret især savnede den kollegiale sparring. Når de var alene med de samme få børn hele dagen, så mistede de kontakten til deres kolleger og muligheden for at vende og dreje faglige spørgsmål. Også læreplanen blev lagt i skuffen for en tid.

”I tiden efter genåbningen i foråret var pædagogerne nødt til at fokusere på den umiddelbare kerneopgave. Der var ikke tid til at lave læreplaner under genåbningen. Det ændrer sig så nu. Som en svarede efter sommerferien: ’Mens vi fortsat ligger vandret for at løse alt det, vi skal ude i daginstitutionerne, så er ’konsulentblokken’ nu kommet tilbage.’

Alttså oplevelsen af at alle kommunens konsulenter, nu kommer igen med krav om dokumentation, målinger og særlige indsatser,” siger Kirsten Elisa Petersen og peger på, at det sker samtidig med, at institutionerne er enormt pressede af, at der hele tiden er medarbejdere, som er fraværende, fordi de skal testes for covid-19.

”De fleste dagtilbudsledere fortæller, at de fortsat konstant kører på med ekstra medarbejdere hele dagen og samtidig skal have medarbejdere til at spritte af og gøre rent på kontaktpunkter. De prøver at fastholde det med mindre grupper med faste pædagoger, men er stadig meget udfordrede. En af de ledere, jeg har interviewet her i efteråret, fortæller, at hun hver uge har en til tre medarbejdere til test, som så skal være hjemme og isolerede indtil testresultaterne kommer. En anden fortalte, hvordan hun i løbet af en uge havde ni medarbejdere gennem testprocessen. Derfor bliver der stadig brugt mange penge på vikardækning, hvilket selvsagt tynger budgetterne i de enkelte institutioner.”

Positiv pædagogisk udvikling

Men overordnet skygger det ikke for en

»Pædagogerne har været den eneste fagprofession i velfærdsstaten, som dagligt skulle være i tæt fysisk kontakt med andre uden værnemidler midt under en pandemi.«

Kirsten Elisa Petersen

vigtig læring, nemlig at pædagoger og ledere oplevede, at børnene trivedes godt i mindre børnegrupper, da det først begyndte at fungere. Især børnenes sociale trivsel steg, fordi man fik løst den udfordring, at det kan være vanskeligt for nogle børn at finde deres plads i de store børnegrupper, der normalt er i daginstitutionerne.

”Det gik tilsyneladende bedre i de små grupper bestående af typisk fire til fem børn og en voksen, der så var sammen hele dagen. For nogle af de mere tilbageholdende børn var det nemmere at blomstre og udvikle sig under de forhold,” siger hun.

Fra sundhedsmyndighedernes side var der tale om en overordnet *sundheds- og sikkerhedsdiskurs*, men den blev så at sige omformet til en pædagogisk *udviklingsdiskurs* i daginstitutionerne, som Kirsten Elisa Petersen udtrykker det.

”I myndighedernes optik handlede det om at omlægge daginstitutionerne af hensyn til sundheden og sikkerheden, hvor pædagogikken så at sige var underordnet, eller i hvert fald kom i anden række. Det interessante, set fra min stol, er, at det i institutionerne førte til positive ændringer i det pædagogiske arbejde. Så selvom det ikke var intentionen, så satte sundheds- og sikkerhedsdiskursen faktisk gang i en positiv pædagogisk udvikling, som jeg mener, vi skal holde fast i – også efter pandemien.” ■

Læs mere:

projekter.au.dk/danske-dagtilbud-under-corona
Rapporten offentliggøres i foråret 2021

KIRSTEN ELISA PETERSEN er lektor i pædagogisk psykologi på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker i den pædagogiske profession, kvaliteten i dagtilbud med særligt blik for udsatte børn og udsatte familiers trivsel og udvikling. Hun underviser på Kandidatuddannelsen i pædagogisk psykologi.

LEDELSE I EN CORONATID

LEDEREN SKAL HAVE BLIK FOR SINE SELVLEDENDE MEDARBEJDERE

Hjemsendte medarbejdere, retningslinjer fra myndighederne – og et væld af forskellige reaktioner. Coronakrisen har budt på mange og komplekse ledelsesudfordringer inden for det pædagogiske område og i uddannelsesinstitutionerne. Men tiden har også givet indsigt i medarbejdernes vilkår og nye tilgange til opgaverne, som ledere med fordel kan tage ved lære af, mener to forskere i ledelse.

Af EVA FRYDENBERG HOLM

I foråret sendte corona-pandemien med ét tusinder af offentligt ansatte hjem fra arbejde. Det skete for de flestes vedkommende med en forventning om, at de fortsat løste deres opgaver.

Den pludselige og voldsomme ændring vendte ikke bare op og ned på mange medarbejders hverdag, den stillede også nye og komplekse krav til de ledere, der skulle sætte rammerne for deres medarbejders hverdag og sørge for, at organisationens kerneopgaver fortsat blev løst.

”Der opstod en række udfordringer, der flettede sig ind i hinanden. Som leder skulle man både sørge for, at kerneopgaverne blev løst under de ekstraordinære forhold og tage stilling til, hvad der skulle ske med de udviklingsopgaver og faglige udviklingsprocesser,

der var i gang. Skulle de køre videre eller sættes på pause? Oven i det kom der sundhedsfaglige retningslinjer, som man skulle tage ansvar for uden selv at have nogen særlige forudsætninger for det. Og ikke mindst opstod der et behov for en særlig sensitivitet over for den enkelte medarbejders ve og vel, et ekstra lag af opmærksomhed, som lederen skulle udvikle oven i alt det andet.”

Det fortæller Mie Plotnikof, der er lektor på DPU, Aarhus Universitet og forsker i den offentlige styring og organisering af uddannelsesfeltet. Hun vurderer, at der er læring at hente i de ledelsesudfordringer, der opstod under coronakrisen. Situationen har sat spot på vigtige sider af ledelsesopgaven. Her fremhæver hun blandt andet det, at lederen måtte rette blikket mod den enkelte medarbejders situation.

”Krisen har ramt skævt i samfundet. Og det har den også blandt medarbejdere på

arbejdspladserne. Dels har de, der skulle arbejde hjemme, haft vidt forskellige vilkår. Nogle har et hjemmekontor, nogle har ikke. Nogle har børn, nogle har ikke osv. Dels har medarbejderne reageret forskelligt. Nogle reagerede prompte, mens andres reaktioner er kommet mere snigende på uforudsigelige tidspunkter og måder. Det har man som leder været nødt til at udvikle et blik for, og man har skullet forholde sig fleksibelt til det, afhængigt af hvornår det lige dukkede op og påkaldte sig opmærksomhed,” siger Mie Plotnikof og tilføjer:

”Jeg tror, det har fået mange til at åbne øjnene for, at sensitivitet over for den enkelte medarbejder er en vigtig del af ledelsesopgaven. At det at have blik for forskellige præmisser og privilegier blandt ens medarbejdere er en central ledelsesopgave. Det, synes jeg, er en ret interessant udvikling, for det har ikke stået så klart før.”

FOTO: UNSPLASH, CHARLES DELUOVO

Da mange arbejdede hjemme under corona-nedlukningen i foråret 2020, blev det tydeligt for mange ledere, at deres medarbejdere har vidt forskellige arbejdsvilkår. Fx kan det være svært at holde online-møde, når man deler kontor med en toårig.

Pia Bramming, der er lektor og afdelingsleder på DPU og forsker i selvledelse, ledelse, organisering og udvikling, er enig. Også hun peger på, at coronakrisen har sat fokus på, at følsomhed over for den enkelte medarbejders situation er en vigtig ledelseskompetence.

”Folk har haft helt forskellige vilkår og muligheder for at løse deres arbejdsopgaver under coronakrisen. Og det har jeg selv som leder oplevet, at jeg har været nødt til at have en høj grad af følsomhed over for. Og behovet blev faktisk kun større hen igennem krisen. Det har for mig gjort det tydeligt, at der også til daglig er behov for, hvor svært det end kan være, at man som leder er tæt på sine medarbejdere og har øje for deres forskellige udfordringer og vilkår,” siger Pia Bramming.

Omstillingsparate organisationer

I det hele taget aktualiserede de udfordringer, der opstod under krisen, nye tilgange til ledelsesopgaven. Mie Plotnikof peger blandt andet på, at der flere steder opstod en form for kreativ problemløsning, fordi ledernes blikke blev tvunget væk fra de lange perspektiver og strategier og hen på den situation, der skulle løses her og nu med en masse modsatrettede opgaver.

”På den ene side blev lederen nærmest umyndiggjort og skulle følge en masse sundhedsfaglige retningslinjer fra myndighederne. På den anden side fik lederen et stort ansvar for at omsætte retningslinjerne til egen organisation. Det dilemma tvang blikket væk fra de lange horisonter og hen på den

kommende uge eller måned, og mange steder blev der udviklet kreative løsninger. Det lod sig gøre, fordi der var undtagelsestilstand. I skolerne overgik man til nødundervisning, og i dagtilbuddene var der pludselig bedre normeringer, fordi børnegrupperne var små,” forklarer Mie Plotnikof.

Hun fremhæver, at man i de fleste organisationer lykkedes rigtig godt med at holde blikket på kerneopgaven trods de ændrede rammer.

”Man kan sige, at krisen på den ene side ændrede alt på et splitsekund og tvang ledere til at gentænke både langsigtede og kortsigtede planer. Og den tvang mange til at overveje, hvordan vi overhovedet organiserer vores dagtilbud, skoler og gymnasier. På den anden side, var kerneopgaven uændret. Børn og unges udvikling, læring og uddannelse stod stadig i centrum. Og de fagprofessionelle medarbejdere og ledere formåede i alt kaosset at holde blikket på det. Sat på spidsen betyder det, at dagtilbuds- og skoleområdet faktisk er i stand til at gentænke hele organisationen og rammen om en given kerneopgave – og alligevel holde fast i den,” siger Mie Plotnikof.

Hun vurderer, at den erfaring kan skubbe i to retninger. Det kan give anledning til, at man i det offentlige tør eksperimentere mere med form og indhold, fordi man er blevet bekræftet i, at man kan holde det faglige blik på kerneopgaven. Men det kan også give anledning til at tænke: Behøver vi hele tiden at ændre og nytænke, er det nødvendigt, hvis det, vi allerede gør, er ret fokuseret på vores

»På den ene side blev lederen nærmest umyndiggjort og skulle følge en masse sundhedsfaglige retningslinjer fra myndighederne. På den anden side fik lederen et stort ansvar for at omsætte retningslinjerne til egen organisation.«

Mie Plotnikof

kerneopgave? I hvert fald har det, ifølge Mie Plotnikof, vist, at offentlige organisationer – modsat, hvad de ofte bliver skudt i skoene – er både agile og omstillingsparate.

”Skoler, dagtilbud og uddannelsesinstitutioner har vist, at de kan forholde sig fagligt kompetent selv under vanvittige kriser. På den måde kan man kalde det et fremtidshåb at vide, at det lader sig gøre – selv i helt ukendte situationer. Også selv om det ikke nødvendigvis er behageligt – eller giver de bedste forudsætninger for kvalificeret forbedring og bæredygtige løsninger i længden,” siger hun.

Fornyset fokus på kvalitet

Mens de fleste dagtilbud og uddannelsesinstitutioner formåede at levere på kerneydelser under de ekstreme forhold, var der andet, der haltede. Coronakrisens hjemmearbejde gav langt fra de bedste forudsætninger for at skabe kvalitet i sit arbejde. Og skal man som selvledende medarbejder over længere tid gå på kompromis med kvaliteten, så går det ud over motivationen, fortæller Pia Bramming.

”Corona-situationen med hjemmearbejde stillede høje krav til medarbejdernes selvledelse, til deres fantasi og evne til at tænke ud af boksen og prøve på at gøre det så godt som muligt under nogle svære forhold. Hvis man så oplever, at det at gøre det så godt som muligt stadigvæk ikke er godt nok, så er der en stor sandsynlighed for, at man mister gejsten,” siger hun og refererer til undersøgelser, der peger på, at selvledende medarbejdere, der på den ene side får ansvar, men på den anden side ikke får mulighed for at levere noget, de synes, er kvalitet, demotiveres.

Hun understreger, at det også er lederens ansvar at skabe rammer og vilkår, der gør, at den selvledende medarbejder kan levere tilfredsstillende kvalitet.

”Det kan selvfølgelig være ret svært i en krisesituation, men hvordan opretholder man så en forestilling om, at man stadig arbejder på at skabe kvalitet, at man ikke bare går på kompromis? Jeg tror noget af det, blandt andet lærere og undervisere frygter allermost, er, at politikerne og andre beslutningstagere i kølvandet på coronakrisen vil sige: Det her er godt nok. Undervisningsopgaven er løst fint og ovenikøbet billigere. At man kommer til at forveksle den kvantitative levering af opgaven med det at levere kvalitet,” siger Pia Bramming.

Hun mener, at corona-situationen har sat en stor projektør på, hvor vigtigt fællesskabet er for kvalitetsarbejde.

”Den ekstreme selvledelse under coronakrisen har understreget, hvor vigtigt fællesskabet er for at kunne tale om og forhandle kvalitet. Det er, når de selvledende medarbejdere mødes i faglige og opgaveløsende sammenhænge, at idéer opstår, rutiner brydes, og kvalitet forhandles. Ikke i isolation. Corona har gjort det tydeligt, at måder at være fælles på hele tiden skal tænkes ind i opgaveløsningen.”

Hjælp til selvledet arbejdsglæde

Ifølge Pia Bramming var det imidlertid ikke kun kvaliteten, der blev udfordret af det manglende fællesskab under krisen. Også det at skulle lede sin egen arbejdsglæde viste sig at være svært.

”Jeg tror, det er blevet meget tydeligt under coronakrisen, at man ikke kun henter passionen for sit arbejde i sig selv. Man henter rigtig meget passion ved at være en del af noget – på godt og ondt. Passion kan også opstå ud af frustration eller forargelse over noget – eller ud af det at ville gøre en forskel for nogen.”

Mie Plotnikof er enig og fremhæver, at der ligger et vigtigt ledelsesansvar i at sikre, at den selvledende medarbejder kan hjælpe sig selv til at finde arbejdsglæde.

”Langt de fleste finder glæde i deres kollegiale relationer og det, de arbejder med. Hvis de arbejder med børn, så er det kontakten til børnene, der motiverer; hvis de er undervisere, så er det kontakten til de studerende. Det at lede sin egen arbejdsglæde er en kæmpe udfordring. Og derfor er det også et ledelsesansvar at sikre, at de selvledende medarbejdere kan hjælpe sig selv til at finde arbejdsglæde. Arbejdsglæden og det at finde mening

HVAD SIGER LEDERNE?

Stærk pionerånd

”Corona-perioden har bekræftet mig i, at der hersker en stærk pionerånd i Børnehuset Spiloppen. Det var jeg godt klar over, men det er blevet meget tydeligt her i corona-perioden. Alle medarbejdere har været handlekraftige og budt ind med ideer til, hvordan vi kunne løse udfordringerne med at få pædagogik og corona-restriktioner til at gå op i en højere helhed. På den måde er jeg blevet bekræftet i, at vi har et stærkt fællesskab og en stærk kultur, som godt kan bære en omvæltning som den, corona har budt på.”

Tina Søegaard, leder af børnehuset
Spiloppen på Frederiksberg

Unik indsigt i personalet

”Det har været en udfordring at lede mennesker, der på forskellig vis var pressede og sørge for, at frygten ikke kom til at styre hverken for medarbejdere, forældre eller børn. Men samtidig har det givet mig en helt unik indsigt i mit personale. Da coronaen igen ramte Odense hårdt i sensommeren, vidste jeg præcis, hvem jeg skulle have øje for. Den indsigt kan jeg bruge i forbindelse med andre forandringer.”

Jan Beck-Larsen, skoleleder,
Ejerslykkeskolen, Odense

i sit arbejde, tror jeg, er noget af det, der har været allermost udfordret under krisen,” siger Mie Plotnikof.

Gennem coronakrisen har mange ledere i højere grad end ellers været med i prioriteringen af de selvledende medarbejders opgaver. Simpelthen fordi situationen har krævet det. Pia Bramming håber på, at lige præcis dét er noget, lederne tager med sig videre. At støtte sine medarbejdere i at balancere de mangeartede krav, der er i arbejdet, er der nemlig også et behov for i hverdagen. Ellers kan den selvledende medarbejder let komme til at sejle sin egen sø med mistrivsel til følge.

”Det handler om at hjælpe sine medarbejdere med at håndtere kompleksiteten i stedet for at forsøge at reducere den. Det er at stikke blå i øjnene både på sig selv som leder

og på medarbejderen, når man påstår, det er muligt at reducere de komplekse og sammensatte opgaver, man har som for eksempel underviser, forsker eller pædagog, til en række mål for arbejdet. I stedet mener jeg, at det er lederens opgave at hjælpe medarbejderen med at navigere i kompleksiteten og om nødvendigt prioritere i opgaverne,” siger Pia Bramming.

Blik for skævheder

Hun håber desuden, at den dybere indsigt i medarbejdernes opgaver, som coronakrisen har givet lederne mulighed for at få, har åbnet flere leders øjne for de skævheder, der er på arbejdspladserne. Her peger hun særligt på de skævheder, der knytter sig til køn og alder.

”Hvis man ikke har set det før, så må det være blevet tydeligt under krisen, at mange af de skævheder, vi har på arbejdspladserne, knytter sig særligt til køn, men også til blandt andet alder. Her tænker jeg både på fordeling af opgaver, privilegier og løn. Der er skævvridende organiseringer på de enkelte arbejdspladser, der forfordeler nogle frem for andre. Men arbejdspladsens skævheder udspringer af nogle overordnede strukturer i samfundet. Det kan næsten ikke være forbigået nogens opmærksomhed under den hårde nedlukning, og det bør simpelthen indgå i vores corona-efterrefleksioner. Og som leder bør man sende sådanne indsigter videre til politisk niveau.” ■

Læs mere:

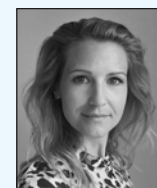
Pia Bramming m.fl.: Selvledende organisering. Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 2019.

Mie Plotnikof m.fl.: Tid til Velfærd? Tidsorganiseringer i velfærdsprofessionerne. Hans Reitzels Forlag, 2019.

Mie Plotnikof: Coronakrisens nødråd og mellemrum. Asterisk 94, 2020

PIA BRAMMING er lektor og leder af afdelingen for Uddannelsesvidenskab på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker i selvledelse, ledelse, organisering og udvikling. Hun underviser på Bachelor- og Kandidatuddannelsen i uddannelsesvidenskab samt Masteruddannelsen i uddannelsesledelse.

MIE PLOTNIKOF er lektor på DPU, Aarhus Universitet. Hun forsker i offentlig styring og organisation inden for uddannelsesfeltet. Aktuelt undersøger hun (frem) tidskonstruktioner i offentligt-privat samarbejde. Hun underviser på Bachelor- og Kandidatuddannelsen i uddannelsesvidenskab samt Masteruddannelsen i uddannelsesledelse.

De unge gør op med individualismen og søger i stedet fællesskab om noget større end dem selv, nemlig klimaet. Og selvom de bliver skudt i skoene, at de ikke er solidariske med ældre generationer i coronatiden, så peger forskningen på, at hensynet til andre samfundsborgere ligger de unge endog meget på sinde.

DE UNGE HAR MASSER AF SAMFUNDSSIND!

 Lyt til denne artikel: dpu.au.dk/podcast

Af MATHILDE WEIRSØE

'Kære voksne, det klinger hult, når I anmoder om solidaritet i krisetider – det er jer, der har smadret fællesskabet og vores fremtid.' (Politiken 23. marts 2020).

Sådan indleder Harald Toksværd, der er studerende ved Københavns Universitet og debattør, sit debatindlæg i Politiken tilbage i marts måned under corona-nedlukningen. Han anklager de ældre generationer for at være hykleriske, når de beder de unge om at være solidariske og udvise samfundssind. Det begrundes han med, at den selvsamme (boomer)generation ingen solidaritet viser med de yngre generationer, når det kommer til at tage klimaudfordringen alvorligt.

Toksværd varmer med andre ord op til en vaskeægte generationskamp, som der blev pustet yderligere til i sensommeren 2020 efter en lang sommer uden Roskilde Festival og natklubber. Ved gymnasie- og studiestart var det svært for nogle unge at holde igen med (pirat)festerne i byens parker. Og på avisforsiderne kunne man læse: 'Festglade unge mødes til piratfester under corona-udbrud' (Jyllands-Posten 23. august 2020).

Sådan blev billedet af en uansvarlig generation tegnet hårdt op i mange medier. Men spørger man Jonas Lieberkind, der er ungdomsforsker på DPU, Aarhus Universitet, så forholder virkelighedens unge sig anderledes ansvarligt til samfundet.

"Den her 'unge-bashing' er noget, medierne trækker på, når det er opportunt. Det er ikke nyt. Selvom der i mange medier er blevet

tegnat et andet billede, så har corona-pandemien demonstreret, at de unge i høj grad føler sig forpligtede over for samfundet. De har masser af samfundssind. Og vi kan godt regne med, at coronaen har været med til at skabe endnu mere samfundssind hos dem," siger han.

Ingen generationskonflikt

Her taler han blandt andet med afsæt i undersøgelser fra Trygfonden og Egmont Fonden, der afdækker de unges samfundssind i henholdsvis marts måned, hvor pandemien rasede voldsomt, og i august måned, hvor smitten begyndte at stige særligt blandt de unge. Derudover peger både hans egen og andres forskning på, at de unge har det godt med forældregenerationen – langt bedre end tidligere generationer. Så set med forskerøjne

FOTO SCANPIX

»Klimaet er en sag, der forbinder de unge på tværs af socioøkonomisk baggrund og politiske ståsteder.»

Jonas Lieberkind

Når det er sagt, så mener han, at Harald Toksværd taler ind i et engagement hos en generation, der er utilfredse med politikernes måde at håndtere – eller ikke håndtere – klimaudfordringerne på.

”Danske unge er meget tro mod systemet, og det udnyttede Mette Frederiksen ved at gå til valg som børnenes og de unges statsminister. Hun takkede de unge for at gøre valget i 2019 til et klimavalg. Men hvis det viser sig at være tom retorik uden handling, så tror jeg, at de unge siger: ’Det gider vi ikke finde os i.’ For dem er det vigtigt, at kampen får et manifest udtryk. De vil have handling nu.”

Klima er ikke politik

Corona lader imidlertid til at have stukket en kæp i hjulet på den politiske klimakampgejst. I marts 2020 indtog pandemien prompte førstepladsen på den politiske såvel som på mediernes dagsorden. Klimaet, derimod, gled i skyggen.

Men de unge har ikke glemt klimaet, for det er blevet en identitetsmarkør for deres generation, forklarer Jonas Lieberkind. Det er der flere grunde til:

”Klimaet er en sag, der forbinder de unge på tværs af socioøkonomisk baggrund og

politiske ståsteder. Det er blevet mainstream for de unge forstået på den måde, at de allerfleste af dem på den ene eller den anden måde er optagede af klimaet.”

De unges klimainteresse opstod i særdeleshed i kølvandet på den meget varme sommer i 2018, hvor svenske Greta Thunberg efterfølgende tordnede frem som de unges klimastemme, der gav genklang på tværs af en hel generation verden over. Men selvom det for ældre generationer ofte bliver en politisk sag hvor lidt eller hvor meget, man føler for klimaet, så er det for mange unge ikke nødvendigvis noget, de forbinder med partipolitik.

”Man kan godt gå op i klima, bo i Hellerup og være fra en konservativ familie. Klimaet er ikke en venstreorienteret sag for de unge. Man kan også sagtens gå op i klima uden at gå op i politik. De unge er kendetegnet ved at være postpolitiske. De kan som generation ikke placeres et bestemt sted på den politiske akse, og de lader ikke et politisk ståsted styre deres holdninger til klimaet,” fastslår Jonas Lieberkind.

Hyper-abstrakt problem

Den analyse henter opbakning hos Jonas

er der ingen nævneværdig generationskonflikt at spore, mener Jonas Lieberkind.

”Jeg køber simpelthen ikke Toksværds præmis om, at vi har en verserende konflikt mellem generationerne. De unge er tilfredse med systemet og de samfundsmæssige institutioner. Vi har heller ikke et autoritativt system, der skal gøres oprør imod, som vi så i 1968,” siger han.

Den påstand bygger han blandt andet på sine egne forskningsresultater fra den internationale undersøgelse ICIS (International Civic and Citizenship Education Study, 2016), der måler unges politiske dannelse. Jonas Lieberkind står bag den danske del af undersøgelsen og har efterfølgende foretaget en række kvalitative interviews med de unge fra undersøgelsen om deres viden om og engagement i demokrati, samfund og politik.

ADFÆRD UNDER CORONA-NEDLUKNING - FORDELT PÅ ALDER

Tabellen viser, hvor mange procent, der har svaret 'ja' til følgende handlinger:

Alder	18-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70+
Ikke set venner i større grupper	78	79	70	69	67	72
Ikke set venner i mindre grupper	58	53	43	45	45	60
Aflyst/Udsat familie-sammenkomster	63	63	64	63	49	60
Holdt ekstra stor fysisk afstand til andre mennesker	85	79	83	87	82	80
Vasket hænder mange gange dgl.	75	81	85	87	84	89
Afsprittet hænder mange gange dgl.	56	65	63	61	58	45
Undladt unødige indkøb	54	58	57	57	61	68
Undladt at benytte kollektiv transport	49	51	43	45	47	49
Antal svar	203	150	169	175	146	177

Data er indsamlet få dage efter nedlukning 11. marts, så tallene er et øjebliksbillede fra dengang, der peger på at alle aldersgrupper havde meget samfundssind. Alle var usikre på hvad fremtiden ville bringe. Siden røg smittetallene blandt unge op, fordi de ændrede adfærd, hvilket til dels hang sammen med, at uddannelsesinstitutionerne åbnede igen.

Kilde: Kristian Kongshøj, lektor ved Aalborg Universitet, på baggrund af Trygfondens survey fra marts 2020

Andreasen Lysgaard, der er lektor i bæredygtighed og pædagogik. I forbindelse med sin forskning taler han med unge mennesker fra den grønne studenterbevægelse og på højskoler, der sætter fokus på klimaet. Han siger:

”Den klassiske opdeling i blå, røde og grønne poler kolliderer fuldstændigt. De unge kan godt se, at verdens problemer er viklet ind i hinanden. De opererer ikke med de klassiske linser, som ser problemer som klima, social uretfærdighed, flygtningeproblematik og økonomi løsrevet fra hinanden. De bekymrer sig om, at problemerne er komplekse og ikke kan løses med et enkelt værktøj,” siger han og understreger, at når vi taler om klimaudfordringer, så taler vi ind i et ’hyper-komplekst’ system.

”Der er en uendelig række af problemstillinger, som vi ikke kan løse på vanlig vis. Det har de unge fanget. Men i samfundsdebatten kan der være en uheldig fokusering på, hvad man som enkeltperson kan gøre for klimaet. Men det gennemskuer de unge: Det nytter ikke noget at rydde op i Stillehavet ene mand. De ved, at der skal nogle større strukturelle og politiske handlinger til. Derfor råber de op,” lyder det fra Jonas Andreasen Lysgaard, der kalder klimaet et ’hyper-abstrakt’ emne for de unge.

At klimaet som abstrakt problemstilling optager de unge flugter med Jonas Lieberkinds indsigter fra den internationale undersøgelse af unges demokratiske og politiske dannelse, ICCS, og andre kvalitative studier af unge. Undersøgelserne viser nemlig, at de danske unge især er optagede af abstrakte problemstillinger i verden omkring dem. Og selvom klimakrisens konsekvenser er meget konkrete – tørke, smeltende poler, ekstremt vejr etc. –

så ser de unge klimaudfordringerne som abstrakte, netop fordi de ved, at både årsagerne til og løsningerne på dem er komplekse.

For meget fokus på de unge

Når medierne – og med dem mange andre – udråber de unge til hensynsløse individualister, så har det ifølge Jonas Lieberkind rod to steder: I en række neoliberale politiske logikker og tiltag, men samtidig også i kritikken af disse logikker og tiltag. Han uddyber:

”De unge er opvokset i en tid, hvor der i stadig stigende grad fokuseres på individet og den enkeltes individuelle formåen gennem fx test, trivsel, uddannelsesparathed og karaktergennemsnit. Samtidig har kritikerne af dette neoliberale individfokus ligeledes

interessert sig for den enkeltes selvudvikling og frisættelse fra netop de neoliberale logikker. De spørgsmål de unge bliver mødt med både fra den ene og anden side er ekstremt fokuserede på individuelle forhold,” siger Jonas Lieberkind og peger på, at de svar, vi så får fra de unge snarere er et udtryk for spørgerens interesse end for de unges.

”Lige nu har vi en tendens til at gøre de unge til nogle, der er stressede eller pressede – eller nogle, der kæmper for klimaet. Fokuseringen på de unge er ikke ny. Den har altid været der, men identifikationen med de unge – herunder vores trang til at forstå dem – har fået en større resonans i samfundet. Selvom det er sket i den bedste mening og med henblik på at forstå de unge, så har det imidlertid haft kontraproduktive effekter, at der er blevet fokuseret så meget på de unge – ikke mindst forskningsmæssigt – inden for de sidste 10 år. Det har medvirket til et øget fokus på den enkelte og en øget individualisering, som de unge har det anstrengt med,” forklarer Jonas Lieberkind.

Både den neoliberale diskurs og kritikken af den har fokus på frisættelse af individet. Og det er lige netop det, de unge i dag reagerer på. De vil ikke være en ’mig mig mig’-generation, der kun har blikket rettet mod egen navle. De vil også fællesskabet, og de vil samles om noget større end sig selv. Her bliver klimakampen et fælles samlingspunkt.

Derfor lyder Lieberkinds konklusion, at hvis der er tale om en konflikt, set med de unges øjne, så er det ikke en konflikt, der udspiller sig mellem generationerne, men mellem paradigmer:

NERVØSITET VED FORSKELLIGE RISICI I FORBINDELSE MED CORONA-PANDEMIEN

Tabellen viser procenttal for, hvor mange der er helt eller delvist enige i at være nervøse over for forskellige risici i forbindelse med corona-pandemien.

Alder	Selv at blive smittet	Selv at dø	At smitte pårørende	At pårørende dør	At smitte andre	Sundheds-systemets kapacitet
18-29	29	8	84	82	82	67
30-39	29	10	76	70	73	69
40-49	35	17	79	80	78	65
50-59	41	23	79	77	79	68
60-69	55	36	82	71	65	59
70+	60	38	79	65	69	51

Data er indsamlet få dage efter nedlukning 11. marts 2020, så tallene er et øjebliksbillede fra dengang, der peger på at alle aldersgrupper havde meget samfundssind. Alle var usikre på, hvad fremtiden ville bringe. Siden røg smittetallene blandt unge op, fordi de ændrede adfærd, hvilket til dels hang sammen med, at uddannelsesinstitutionerne åbnede igen.

Kilde: Kristian Kongshøj, lektor ved Aalborg Universitet, på baggrund af Trygfondens survey fra marts 2020

”Det er en konflikt mellem det individ-orienterede og det fællesskabsorienterede paradigme. Og lige nu vender de unge det individorienterede paradigme ryggen og bevæger sig over mod det fællesskabsorienterede paradigme.”

Ungdommens dobbelthed

Når Jonas Andreassen Lysgaard retter blikket mod, hvordan vi – de voksne – betragter den unge generation, så ser han en dobbelthed. Men han ser også en dobbelthed i den måde, de unge ser sig selv.

”På den ene side står håbet om, at de unge fikser verdens problemer. Og på den anden side anlægger vi et bebrejdede ’ungdommen-nu-til-dags-blik’ på dem. De to diskurser kan flette sig sammen i synet på de unge – men også i det blik, de unge har på sig selv,” forklarer han.

Og lige netop de unges egen dobbelthed er et omdrejningspunkt for Jonas Lieberkinds ungdomsforskning. Han giver flere eksempler:

”De unge kan være både socialt orienterede og individorienterede. De er vidende om og engagerede i samfund og politik, men kun sjældent aktivistiske. De er optagede af køn og går ind for diversitet, men de allerfleste af dem er meget konventionelle, nærmest stereotype, når det kommer til deres egen kønsorientering. Det er netop dobbeltheden, der er interessant ved de unge i dag. Det er ligetil for dem, men svært for os andre at forstå,” siger han og kommer med et konkret eksempel fra et interview, som to af hans specialestuderende har gennemført (Anders Dahl Christensen og Katrine Lyngbye Thyssen):

”De havde et interessant interview med en pige, der var optaget af klima, som netop illustrerer denne dobbelthed hos de unge. Hun fortalte, at når hun kom hjem om aftenen, var hun nødt til at tænde alt lyset for at føle sig tryk. Det taler ind i den selvmodsigelse, at de unge er de mest klimabevidste, men samtidig er de dem, der suverænt forbruger mest.”

Fælles moral taler til de unge

Dobbeltheden rummer både hykleri, selvmodsigelse og en indbygget konflikt. Og det lugter af dobbeltmoral. Men sådan ser de unge det ikke. For dem udelukker det ene ikke det andet. Det gælder også for de unge, Jonas Andreassen Lysgaard taler med på højskolerne i forbindelse med sin forskning.

”De kan godt være endog meget optagede af klimaproblestillinger og være aktive i klimakampen, og samtidig er de også bare almindelige unge, der gerne vil dyrke parkour, spille basket og feste. I coronatiden fester de

»De ældre generationer skal også vise solidaritet over for de unge – ikke kun i klimaspørgsmålet, men også når det kommer til de unges måde at håndtere corona på – netop fordi de er unge.«

Jonas Andreassen Lysgaard

måske den ene dag, og dagen efter viser de samfundssind og er yderst ansvarlige samfundsborgere med de corona-hensyn, man bør tage. For dem er der ingen modsætninger i det,” siger han.

Jonas Lieberkind pointerer, at både klima- og corona-udfordringen er bundet op på, om man som enkeltindivid handler moralsk korrekt. Og det er de unge med på.

”Når det handler om corona, så har konkrete handlinger noget at sige, fordi der er et ekstra lag af drama: Du kan potentielt bære smitten. Samfundssind og solidaritet er alene op til den enkelte. Det handler om det helt konkrete hensyn til ’den anden’. Med klimaet hviler det moralske ansvar ikke kun på det enkelte individ – der skal også større strukturelle ændringer til for at løse udfordringerne. Derfor er det en oplagt kollektiv sag for de unge, der jo netop søger fællesskab om noget større end sig selv,” siger Jonas Lieberkind.

Ungdommen skal ikke sættes i stå

Man kunne argumentere for, at det er relativt omkostningsfrit for de unge her og nu at fokusere på klimakampen som den kollektive sag, der binder dem sammen og optager dem, mens corona-kampen ikke på samme måde opdigner deres kampgejst. Skyldes det simpelthen, at klimakampen ikke indebærer de samme sociale afsavn som coronakampen, der dræber deres sociale liv her og nu? Er det for nemt for de unge at tage det standpunkt, at klimaet står over corona?

Ifølge Jonas Andreassen Lysgaard er det ikke et spørgsmål om enten klima eller corona for de unge. De bekymrer sig *også* om corona, understreger han, men pandemien taler ikke ind i deres generations identitetsfortælling, sådan som klimaet gør. Og derfor er corona ikke på samme måde ’de unges sag’.

Han mener, at vi forventer for meget af de unge, når vi beder dem skrue ned for deres ungdom på grund af corona, alt imens politikerne skyder klimaproblemerne til hjørne og ikke har planer om for alvor at omstille samfundet i en mere klimavenlig retning før 2030.

”Det er nyt, at de unge er kørt i stilling til at skulle løse alle fremtidens problemer. De skal ikke alene fikse problemerne, de skal også vide, *hvordan* de skal fikse dem. Men hvordan skal de navigere i mulighederne, når de ikke har magt og direkte ansvar til at finde frem til, hvordan de løser problemerne?” spørger han retorisk og vender tilbage til Harald Toksværds efterlysning af solidaritet fra de ældre generationer:

”Jeg mener, han har fat i noget her. Solidaritet går begge veje. I dette tilfælde mellem generationer. Vi kan ikke kun insistere på solidaritet fra de unges side. De ældre generationer skal også vise solidaritet over for de unge – ikke kun i klimaspørgsmålet, men også når det kommer til de unges måde at håndtere corona på – netop fordi de er unge.”

Han minder os om, at de unge oplever den sorg, vi alle er ramt af under corona, på en anden måde end de ældre generationer, der allerede er godt etablerede i livet.

”3. g.-sommeren kommer kun én gang i livet, og det samme gælder studiestarten eller det store flyt hjemmefra. Det er voldsomt at kræve af en ungdom, at den skal gå i dvale og undsige sig det, der præger ungdommen, nemlig en insistens på at livet er under udformning, og at ikke alt skal være, som de foregående generationer har besluttet. Det burde vi allesammen have for øje, inden kritikken af de unge bliver en folkesport.” ■

Læs mere:

Jonas Andreassen Lysgaard m.fl.: Bæredygtighedens pædagogik. Frydenlund, 2020.

Jonas Lieberkind m.fl.: Unge, skole og demokrati. Hovedresultater af ICCS 2016. Aarhus Universitetsforlag, 2018

JONAS ANDREASSEN LYSGAARD er lektor på DPU, Aarhus Universitet. Han forsker i uddannelse, pædagogik og bæredygtig udvikling. Han underviser på Bachelor- og Kandidatuddannelsen i uddannelsesvidenskab.

JONAS LIEBERKIND er lektor i pædagogisk sociologi. Han forsker i unges politiske engagement og politiske dannelse. Han underviser på Kandidatuddannelsen i pædagogisk sociologi.

Coronakrisen har gjort os håndsky. Vi vasker og spritter hænder som aldrig før og har sendt håndtrykket til tælling på historiens mødding af kasserede hilseformer. Er vi på vej ind i en distancens tidsalder, hvor vi mere fundamentalt skyr hinanden og accepterer afsavn i sundhedens navn?

Styret af smitte

 Lyt til denne artikel: dpu.au.dk/podcast

Da den engelske premierminister Boris Johnson på en pressekonference i september lancerede den britiske regerings nye corona-kampagne, bankede han sloganet 'Hands, Face, Space' ind i befolkningen med syvtommersøm. Herhjemme dyrker vi den samme treenighed: vask hænder, bær ansigtsmaske og hold afstand. 'Hands' kunne dog også have betydet: Hold dig fra håndtryk, selvom denne forholdsregel ikke just var med i Johnsons værktøjskasse til at begynde med. Det er den nu, ligesom den er standardudstyr i værktøjsskasserne hos politikere og myndigheder verden over i kampen mod den vildfarne virus.

Det farlige håndtryk

Håndtrykket har en lang betydningshistorie, fortæller Jens Erik Kristensen, der er idéhistoriker, lektor ved DPU, Aarhus Universitet og medforfatter til bogen *Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel* fra 1986. Håndtrykkets rituelle og sociale funktion kan i hvert fald spores tilbage til det assyriske rige i det 3. årtusinde fvt. og i Danmark til Jyske Lov fra 1241. Som hilseform og en måde at besegle venskaber på har det efterhånden bredt sig til hele verden. Før vi fik formelle juridiske kontrakter, var håndtrykket den foretrukne måde at bekræfte aftaler og indgå pagter på, og den rituelle udveksling af håndtryk har levet videre som symbol på disse pagter og aftaler.

Når håndtrykket i dag bliver dømt ude, er det, fordi vi har genopdaget, hvor vigtig anti-taktilitet er for vores bekæmpelse af epidemiske sygdomme: At vi skal forebygge smitte ved at undgå fysiske berøringer med hinanden.

"Den idé opstod i kølvandet på grundlæggelsen af bakteriologien i anden halvdel af 1800-tallet. Før da vidste man ikke, at det at røre ved hinanden kunne overføre smitte. Men håndtrykket er, indtil coronakrisen brød ud, fortsat med at være en central markering af socialitet. Det er selve berøringselementet, der gør, at det som hilseform går tættere på end et høfligt nik eller en albuehilsen," siger Jens Erik Kristensen og peger på, at vi med håndtrykket ikke blot markerer et ligeværd, men også aflæser den andens karakter eller signalerer hjertelighed.

"Vores socialitet er i stigende grad blevet berøringsorienteret, og derfor er den blevet så smittefarlig, som den er, under corona-

pandemien. Når vi i dag skal lære at leve med social distancering og undgå håndtrykket, har vi derfor svært ved at finde ud af, hvordan vi erstatter det med noget, der bekræfter en relation og bringer os tæt på hinanden, samtidig med at det skal være distanceret. For håndtrykket repræsenterer i lighed med knus og kram netop en overskridelse af distancen," siger han.

Antropologisk set er håndtrykket en gestus, hvormed vi anerkender den anden, men også en måde at mærke den anden på rent fysisk. Som fysisk kontakt er håndtrykket altså mere end udveksling af mikroorganismer med et andet menneske. Det er også udveksling af sansende indtryk, forklarer Jon Dag Rasmussen, der er adjunkt på Aalborg Universitet.

"Håndtrykket er en sensorisk måde at mær-

»Luften er blevet
faretruende på en meget
mere direkte måde i mødet
med den anden, end vi har
været vant til.«

Jens Erik Kristensen.

ke den anden på. Den andens hånd kan være varm, kold, våd, tør, fast eller slap. Det er en vigtig kilde til information om medmennesket, men spørgsmålet er, om vi nogensinde får det igen," siger han.

Med corona har håndtrykket nemlig antropologisk set bevæget sig fra det rene til det farlige i vores samfund. I antropologien skelner man ofte mellem de udtryksformer, givne kulturer opfatter som hhv. rene og farlige – eller beskidte, om man vil – når man skal forsøge at forstå dem. En tilgang, der kommer direkte til udtryk i titlen på den britiske antropolog Mary Douglas' (1921-2007) bog *Purity and Danger*.

"Corona har rykket ved balancen mellem det rene og det farlige i vores samfund. Håndtrykket er på kort tid gået fra at være en positivt værdiladet anerkendelse af hinanden til at blive et symbol på den risikofyldte kontakt med den anden. Kulturelt har vi udviklet vores højre hånd til en form for rumsonde, vi sender ud i verden for at samle information. Mikrosensorisk kommer der en masse ud af den fysiske berøring, der på godt

og ondt former relationen til den, man giver hånd til, men måske skal vi til at lære at få de informationer på andre måder," siger Jon Dag Rasmussen.

It's airborne

'It's airborne' udbryder Dustin Hoffmann i katastrofefilmen *Outbreak* fra 1995, da det går op for ham, at den mystiske og dødbrin-gende virus ikke blot smitter ved berøring, men også gennem luften. Nu er helvede for alvor løs. I starten af coronakrisen vidste vi, at dråber fra host og nys var smittebærende. Men med konstateringen af aerosoler blev også coronavirus *airborne*.

"I starten så vi primært corona som en berøringsinfektion. Men nu er det ikke længere kun vores kroppe og vores host og nys, de andre kroppe skal holde sig fra – det er også vores kropsfelt. Det, vi udånder, kan smitte den anden, og det er ikke længere nok at undgå at røre ved den anden. Vi skal også undgå at indånde den andens udåndingsluft," siger Jens Erik Kristensen.

Inhalationsinfektionen har i modsætning til berøringsinfektionen været et kendt fænomen siden antikken. 'Der er noget i luften, jeg ved ikke hvad', lyder det i Vilhelm Greger-sens sang fra 1911. Selvom den mere handler om forårsfornemmelser end om virus, er den et billede på, at man historisk set har været klar over, at stank og forrådnelsesluft kunne være dårlig for os, uden at man vidste hvorfor eller hvordan.

"Allerede i antikken blev dette dårlige i luften kaldt miasma. Teorien om, at miasmer kunne være årsag til spredning af sygdomme, holdt ved i mere end 2000 år, og fx betyder malaria oprindeligt 'dårlig luft', selvom vi jo i dag ved, at sygdommen overføres fra myg. Teorien var medicinsk et vildspor, men den pegede alligevel på, at smitte kunne være luftbåren. Det kunne man først forstå og forklare, da bakteriologien og virologien blev grundlagt i anden halvdel af 1800-tallet. Der blev man klar over, at der findes vira, der spredes gennem luften, og at fx tuberkulosebakterier kan smitte gennem dråber i luften," siger Jens Erik Kristensen.

Hvor anti-taktilitet som middel til sygdomsbekæmpelse altså er af nyere dato, kan coronakrisen ses som en genoptagelse af den antikke miasma-tanke. I dag ved vi godt, hvad det er, der kan være i luften. Men der er stadig noget mystisk ved viruspartiklerne, fordi vi hverken kan se eller mærke dem. Vi har vænnet os til, at luften kan være foruren, fyldt med skadelige partikler fra skorstene og udstødningsrør, men det er nyt, >

at det nu også er den konkrete andens luft, vi skal passe på.

”At vi nu skal være opmærksomme på, hvad det er, vi egentlig sender ud i verden, når vi synger, råber eller bare trækker vejret, er det nye hygiejniske lærestykke, coronakrisen har ført med sig. Luften er blevet faretruende på en meget mere direkte måde i mødet med den anden, end vi har været vant til,” siger han.

Fra medicinsk politi til Sundhedsstyrelse

Ifølge Jens Erik Kristensen kan man se den måde, vi håndterer coronakrisen på, i lyset af den politiske interesse for befolkningen som population, der opstod i 1700-tallet. Den franske filosof og idéhistoriker Michel Foucault har beskrevet, hvordan periodens enevældige magthavere blev opmærksomme på den politiske betydning af befolkningens biologiske processer og senere også af dens biologiske kvalitet, og han karakteriserede dette nybrud som ’biopolitikens fødsel’.

”Interessen rettede sig mod fødsels- og dødshyppighed, sygdoms- og sundhedstilstand, hygiejne og ernæring. Den moderne sundhedspolitik begyndte at blive til, og det var nyt, at staterne og de enevældige fyrsters magtudøvelse blev koblet sammen med befolkningens sundhed. Det er også nøglen til at forstå, hvorfor man begyndte at interessere sig for køn, seksualitet, forplantning, onani, perversioner osv. Det var problematisk for magten, hvis befolkningens livsførelse gik ud over dens evne til at gøre nytte og reproducere sig selv,” siger Jens Erik Kristensen.

I den forbindelse etablerede man i Tyskland og Frankrig noget, man kaldte for det medicinske politi. Opfindelsen af dette organ var et symptom på, at det blev vigtigt for statsmagten at overvåge, regulere og intervenere i befolkningens biologiske liv.

”Omsorgen for befolkningens liv og sundhed blev et politisk anliggende, som selvfølgelig støttede sig på lægerne, men også på politiapparatet, som man forstod det dengang: et indenrigspolitisk forvaltningsorgan, der ikke kun skulle slå ned på forbrydelser, men også sørge for, at befolkningens livsførelse foregik reglementeret,” siger han.

Ifølge Jens Erik Kristensen er det præcis, hvad vi ser i dag forbindelse med coronakrisen.

”Sundhedsstyrelsen er den moderne udgave af det medicinske politi. Læg mærke til, at når statsministeren og regeringen beskyldes for at gå enegang og Sundhedsstyrelsen for at bestemme for meget, så bliver det kritiseret for at tangere en ny form for enevælde.

»Corona understreger på grum vis den erkendelse, at min krop ikke kun er min egen, men at vi som mennesker også er forbundet rent fysisk gennem de mikroorganismer, vi deler.«

Jon Dag Rasmussen

Men det er helt i tråd med den befolkningssomsorg, der voksede frem i en langt mere autoritær udgave i 1700-tallet. Det nye er – og det har været chokerende for mange at opdage – at den politiske omsorg for befolkningens truede sundhed trumfer alt andet. Selvom denne tendens i stigende grad problematiseres politisk og i befolkningen, har vi nu i det meste af et år været vidner til, hvordan statsmagtens vilje til at drage

omsorg for at redde liv og undgå død verden over har overtrumfet økonomiske hensyn og personlige frihedsrettigheder og på det seneste herhjemme endda er kommet i konflikt med grundloven,” siger Jens Erik Kristensen.

Du er ansvarlig for os alle

Ifølge Jens Erik Kristensen gennemsyrrer de forholdsregler, samfundet har taget i brug over for epidemier, den måde, vi mere grundlæggende organiserer samfundet på. Da bakterierne blev opdaget i anden halvdel af 1800-tallet, satte sundhedspædagogikken massivt ind med at installere en hygiejnisk sans i befolkningen. Husmoren blev opfundet som den centrale ansvarliggjorte person, der skulle varetage statens befolkningsomsorg på hjemmefronten.

”Kvinden fik tildelt en samfundsopgave og blev som husmor gjort ansvarlig for hjemmet – og ikke mindst for hygiejnen. Den opgave beholdt hun til langt ind i det 20. århundrede, fordi man kobled det sammen med en ideologisk konstruktion om, at det også var hendes naturlige kald,” siger Jens Erik Kristensen.

Med afviklingen af de traditionelle kønsroller og afskeden med husmoderen gik selv simple hygiejniske ritualer i opløsning. En EU-kampagne i 1990’erne udpegede karkluden som den største sundhedstrussel i Europa, fordi den brede befolkning havde mistet den køkkenhygiejniske sans. Rundt om i Europa lå karkludene som tikkende bakteriebomber.

”Coronakrisen er en påmindelse om at genopfriske basale hygiejniske forholdsregler, men strategien er anderledes end for 100 år siden. I dag er det alle og enhver, der bliver ansvarliggjort. Du er ansvarlig for at drage omsorg for dig selv, men din selvomsorg er det centrale element i statens omsorg for befolkningen. Du skal passe på dig selv af hensyn til de andre. Forudsætningen for statens befolkningsomsorg er, at den kan uddelegere opgaven til hver enkelt af os,” siger Jens Erik Kristensen.

Individ eller led i en smittekæde

Ifølge Jon Dag Rasmussen truer coronavirus ikke blot vores sundhed. Den rækker også ved vores forestillinger om, hvad det vil sige at være et individ med en krop i verden.

”Mikroorganismer som bakterier hører til de små usynlige hjælpe- og ledsageorganismer, der er en del af vores krop. Vi har været vant til at forstå vores krop som vores egen, som en del af vores individualitet over for omverdenen. Men ifølge nymaterialistisk

teori hos blandt andre Donna Haraway (f. 1944) er omkring 90 procent af min krop indhold faktisk ikke celler med menneskelig genmasse, men derimod stof, der er på vej igennem mig, og som jeg deler med verdensaltet. Størstedelen af mig er altså noget, der for evigt er på vej gennem verden – fx de adskillige kilo bakterier i vores tarmsystem, som påvirker os på forskellige måder,” siger han.

Virus hører også til de mikroorganismer, der lejlighedsvist udgør en del af vores krop. Men mens det ikke er alle bakterier, der er onde, er der ingen vira, der er gode for os.

”Corona understreger på grum vis den erkendelse, at min krop ikke kun er min egen, men at vi som mennesker også er forbundet rent fysisk gennem de mikroorganismer, vi deler. Med coronakrisen er vi som verdenssamfund blevet opmærksomme på, hvor meget vi hænger sammen. Globaliseringen rykker helt ind i vores kroppe, og det bliver tydeligt, at der er vilkår, vi alle er underlagt,” siger Jon Dag Rasmussen.

Coronakrisen har også på anden vis rokket ved vores forståelse af, hvad et individ er.

”Sat på spidsen kan man sige, at vi ikke længere primært ser hinanden som individer, men som led i lange smittekæder af mennesker, der går i alle mulige retninger. Vi indgår i fletværk med hinanden og skal hele tiden være påpasselige og ansvarlige og forholde os vurderende til, hvorvidt de andre led i kæderne er det samme. Med corona har vores forbundethed på tværs af generationer og med venner, kolleger, børns kammerater, dyr osv. fået ny vægt. Man kan antropologisk set nærmest tale om et ’udvidet slægtskab’, fordi forbundetheden så tydeligt rækker ud over den nærmeste familie, når enhver anden, vi møder, er potentielt smittefarlig med sit nys, sit host, sit nærvær og sin gispende ånde på cykelstien,” siger Jon Dag Rasmussen.

Ødelagt af sprit

Den danske forsker i medicinsk humaniora Adam Bencard peger på, at hygiejne, renlighed og brugen af håndsprit i dag har nået et stadie, hvor det begynder at udgøre en trussel mod både vores fysiske og psykiske sundhed, forklarer Jon Dag Rasmussen. Og det var vel at mærke, inden corona fik os til at skruer yderligere op for håndspritten.

”Vores hud er ikke et isolerende hylster, men kroppens største organ, der er åben mod verden. Når vi spritter hænder konstant, beskytter vi os ganske vist mod bakterier og virus, men vi ødelægger samtidig kroppens naturlige forsvar, hvilket er et paradoks, co-

ronakrisen sætter på spidsen,” siger Jon Dag Rasmussen.

Inden for pædagogikken har det i en del år været en tendens, at det er sundt for børn at være ude og bogstaveligt talt røre ved skidtet, pointerer han.

”Mantraet har været, at det er godt for børn at komme i kontakt med de gode bakterier, rode i jorden og få mikroorganismer op under neglene og ind i systemet ved at putte fingrene i munden. Corona er utvivlsomt farlig for os. Men måske ligger der en lige så stor eller endnu større fare på lur, når vi for at bekæmpe én bestemt mikroorganisme, installerer en hygiejnisk standard, hvor vi vasker og spritter hænder i en sådan grad, at

vi ikke blot afskærer os fra de gode bakterier, der kan bidrage til at udvikle vores immunforsvar, men måske også kommer til at stå svagere over for andre mikroorganismer fremover,” siger Jon Dag Rasmussen.

Distancens tidsalder

I vores kamp mod corona tager vi klassiske strategier for epidemibekæmpelse op i moderniseret form. Det skyldes ifølge Jens Erik Kristensen, at selvom epidemier er forskellige, har de det til fælles, at de er sociale sygdomme.

”Under pesten sagde man til folk, at de skulle blive hjemme og lade være med at samles med andre i det offentlige rum. Det blev et sindbillede på bekæmpelse af social uorden i den periode i det hele taget. Men hvor man i 1700-tallet ville undgå, at folk i alle aldre stimlede sammen på byens torv, er det i dag de unge, der ikke må dyrke deres foretrukne form for socialitet, nemlig at mødes i det offentlige rum. Når staten indskrænker forsamlingsfriheden, oplever de unge det ikke som et anslag mod deres

politiske rettigheder, men mod selve deres ungdomskultur,” siger han.

Boris Johnsons ’Space’ er blevet et mantra under coronakrisen. Vi skal holde en eller to meters afstand og ikke samles mere end 10, 50 eller 100 ad gangen, afhængigt af hvor slemt pandemien raser. Ifølge Jens Erik Kristensen er det påfaldende, at efterårets fokus i Danmark på sexismen lander midt i en coronatid.

”Coronakrisens forholdsregler med at holde afstand og undgå berøringer får en dobbelt klangbund med sexismen-debatten. I den ene ende af skalaen for kropslige interaktioner ligger de uønskede erotiske berøringer og tilnærmelser; i den anden ende ligger håndtrykket og kindkysset som hilseformer og det venskabelige kram. Når begge nu elimineres, af hver sin gode grund, kan det være kimen til en mere grundlæggende ændring i disse interaktioner. De to forskellige former for anti-taktilitet forstærker hinanden,” siger Jens Erik Kristensen.

Hvor det i slutningen af 1800-tallet var en hygiejnisk sans for renlighed og orden, der blev installeret i befolkningen, er det i dag en sans for social distance, vi er i færd med at installere, mener Jens Erik Kristensen:

”Mennesket er et socialt interagerende og berøringsbehovende dyr, men når ’Hold afstand’-tanken griber om sig, vil det måske mere radikalt, end vi er villige til at indrømme, også transformere vores sociale relationer fremover. Formentlig vil vi også på den anden side af corona tænke: ’Jeg må hellere holde afstand.’” ■

Læs mere:

Lars-Henrik Schmidt & Jens Erik Kristensen: Lys luft renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel. Akademisk Forlag 1986. genudgivet i 2004

Jon Dag Rasmussen: Bakterier i pædagogikken. Kommentar i Asterisk 87, september 2018

JENS ERIK KRISTENSEN er lektor i pædagogisk idéhistorie ved DPU, Aarhus Universitet. Han forsker bl.a. i pædagogisk idéhistorie og pædagogprofessionens historie. Han underviser på Bachelor- og Kandidatuddannelsen i uddannelsesvidenskab og Kandidatuddannelsen i generel pædagogik.

JON DAG RASMUSSEN er ph.d. og adjunkt på BUILD, Aalborg Universitet. Han forsker i ældre menneskers hverdagsliv, universelt design og arkitektur og er desuden optaget af etnografisk metode og de brydningsfelter og overlap, der viser sig imellem videnskab(er), litteratur, filosofi, kunst og æstetik.

Digitale medier er blevet en integreret del af hverdagen i mange dagtilbud, og pædagogerne bruger medierne reflekteret og med omhu. Det afdækker en undersøgelse fra DPU, Aarhus Universitet, der også kommer med en række anbefalinger til, hvordan digitale medier kan understøtte en legende, eksperimenterende og aktiv pædagogik i danske dagtilbud.

Digitalisering er også en pædagogisk opgave

Rundt omkring i den integrerede daginstitution har en af pædagogerne hængt små lyd-klemmer op og lavet en form for orienteringsløb.

Lyd-klemmer er små farverige og simple digitale remedier, som kan optage og afspille lyd. En pædagog har indtalt forskellige beskeder som fx: 'nu skal du finde den blå klemme'. Når børnene rører klemmen, bliver beskeden afspillet. Omkring 15 børn i forskellige aldre drøner rundt i hele huset for at lede efter klemmer. Det er en smule voldsomt, og nogle falder undervejs og slår sig, men de griner og har det sjovt. Efter ti minutters leg kalder pædagogen til samling. Alle klemmer er blevet fundet. Og mens alle børnene bliver siddende, går hun ud og hænger klemmerne op igen på nye steder rundt om i huset.

Det digitale orienteringsløb er beskrevet i en ny undersøgelse fra DPU, Aarhus Universitet, som er den første samlede kortlægning af brugen af digitale medier i danske dagtilbud. Det lille hverdageksempel illustrerer, hvordan digitale medier i daginstitutioner er andet og mere end skærme, og hvordan inddragelsen af dem i det pædagogiske arbejde kan føre til alt andet end stillesiddende børn.

"Digitale medier bliver brugt i hovedparten af dagtilbuddene i Danmark, og næsten alle institutioner har en form for pædagogisk refleksion over, hvordan de inddrager de digitale medier," siger Andreas Lieberoth, der er adjunkt ved DPU, Aarhus Universitet, og en af forskerne bag undersøgelsen.

Understøtter læringsmål

Digital dannelse er blevet en del af dagtilbudsloven, og undersøgelsen viser, at fire ud af fem institutioner benytter digitale medier i det pædagogiske arbejde: Halvdelen benytter dem dagligt. Men det er samtidig stærkt begrænset, hvor meget tid børnene bruger på medierne i institutionerne. Det altovervejende flertal af børn bruger maksimalt ti minutter dagligt foran en skærm i deres vuggestue eller børnehave.

Undersøgelsen hamrer således en pæl igen-nem forestillingen om, at skærme bruges til at passivisere børn i daginstitutioner. Når digitale medier inddrages i institutionerne, er det enten som redskab til at understøtte bestemte læringsmål, som supplement til den øvrige pædagogiske indsats eller som legetøj og redskaber til leg. De digitale medier indgår også som støtte til en masse pædagogiske

»De voksnes engagement i, viden om og ideer til, hvad man kan gøre med de her ting, på en måde som gavner børnene, er fuldstændig afgørende for, om det bliver pædagogisk værdifuldt.«

Andreas Lieberoth

aktiviteter, som i udgangspunktet egentlig ikke er digitale.

"Pædagogerne tager iPad'en frem, når de skal finde ud af mere om den gærdesmutte, som børnene så i skoven, eller de bruger måske videoer på YouTube i forbindelse med dans og fællessang på stuen. Det er ikke sikkert, at en børnehave tidligere lige havde et leksikon eller en bog om fugle stående, og selv om man alle steder har haft en båndoptager, så kunne man jo ikke lige finde den nye sang eller dans frem, som nogle af børnene talte om. Det er nemmere på en iPad. På den måde understøtter digitale medier helt traditionelle pædagogiske aktiviteter," siger Andreas Lieberoth.

Voksnes engagement er afgørende

På baggrund af undersøgelsen kommer forskerne med en række anbefalinger til pædagoger. De går først og fremmest på, at de voksne skal være åbne og nysgerrige over for de nye medier og give børnene mulighed for at lege og eksperimentere med dem. Børnene skal tages med på råd, når der planlægges digitale aktiviteter, og der bør være en god dialog med forældrene omkring digitalpædagogiske ideer og ønsker. Samtidig kan de voksne med fordel tænke digitale medier og bevægelse sammen og have blik for, hvordan digitale medier kan skabe alsidige og udfordrende bevægelsesaktiviteter for børnene.

"De voksnes engagement i, viden om og ideer til, hvad man kan gøre med de her ting, på en måde som gavner børnene, er fuldstændig afgørende for, om det bliver pædagogisk værdifuldt. Vi kender det også fra skoleforskningen, hvor det afgørende for, om et læringsspil eller en eller anden digital aktivitet giver et godt læringsudbytte, er lærerens viden og engagement. En dårlig lærer kan få selv det bedste læringsredskab til at være kedeligt, og noget man ikke lærer noget af, mens en god lærer kan få næsten

hvad som helst til at være enormt lærerigt og spændende," siger Andreas Lieberoth og henviser til, at digital dannelse er kommet ind som en del af dagtilbudsloven og dermed er noget, som alle institutioner skal gribe på den ene eller den anden måde.

"Der er derfor et behov for, at man lokalt finder ud af, hvordan man gerne vil være digitale med børnene. Det er jo trist, hvis man bare går ud og skaffer nogle iPads og ser Disney-film på dem, for så har man bare købt et fjernsyn, der kan ligge på bordet. I stedet er der behov for at se på, hvad det er for ideer, man kan udvikle sammen som praktikere og forskere i feltet," siger han.

Brug for fælles digitale retningslinjer

Over halvdelen af daginstitutionerne har enten en formel digitaliseringspolitik eller uskrevne regler i personalegruppen for rammerne for og formålet med arbejdet med digitale medier. Yderligere omkring 12 procent er ved at udarbejde sådanne retningslinjer. Lige knap 30 procent har dog ikke fælles retningslinjer, og en væsentlig del af dem begrundet det med, at digitale medier slet ikke er et fokuspunkt for deres pædagogiske arbejde.

Begrundelserne for at formulere fælles retningslinjer handler om at sikre det pædagogiske udviklingsperspektiv (angives af 29,2 procent af de adspurgte), sikre fælles regler blandt pædagogerne (25,8 procent), arbejde med børnenes digitale dannelse (12,6 procent) og ikke mindst at begrænse det digitale (22 procent).

"I den offentlige debat bliver vi bombarderet med informationer om, at skærmtid er noget farligt, som vi skal bekymre os om. At det kan være afhængighedsskabende eller ødelæggende for børns sociale kompetencer. Der var derfor også en udbredt opfattelse blandt nogle af de pædagoger, vi talte med, af, at børnene nok havde så meget skærmtid derhjemme, at det skulle begrænses i institu-

»Lige så snart der er flere børn involveret i en digital aktivitet, kan der opstå de samme dynamikker, som vi kender fra den almindelige leg.«

Jan Ole Størup

tioner til fordel for mere kvalitetstid,” siger Andreas Lieberoth og tilføjer:

”Den opfattelse kommer nogle børnehaver nok til at kæmpe med i de næste år, hvis de skal opfylde det nye krav fra dagtilbudsloven. Men vores undersøgelse viser heldigvis, at der også findes gode eksempler på pædagoger, der formår at skabe ’digital kvalitetstid’ med børnene.”

Alle børn skal aktiveres

Forskerne understreger, at man skal huske, at digitale medier ikke kun er spil og skærme, men også kan være eksempelvis lydsklemmer som dem, der blev brugt til det digitale orienteringsløb beskrevet i indledningen. Det kan også være robotter, interaktive gulve og digitale mikroskoper. I rapporten kan man blandt andet læse om, hvordan børnene i en af de deltagende daginstitutioner undersøgte både surdejsbakterier og en død mus gennem et digitalt mikroskop, der kan sende billedet op på en iPad, så flere børn kan blive inkluderet på en gang.

Det er nemlig væsentligt at være bevidst om, hvordan man sikrer deltagelsesmulighed for flere eller alle børn, så man kan undgå, at der bliver for meget ventetid eller ligefrem kamp om ’dimser’ mellem børnene.

”Hvis man har en stor børnegruppe og gerne vil aktivere dem på samme tid, så er det afgørende, at de voksne er observante omkring børnefællesskabet og er opmærksomme på, hvordan de kan få alle med. Der bør ikke være nogen, der bare sidder på sidelinjen i for lang tid uden at være aktivt deltagende, for så ender det ofte med, at legen går i stykker, eller aktiviteten bliver nedbrudt på en anden måde,” siger Jan Ole Størup fra Interacting Minds Centre ved Aarhus Universitet, som er medforfatter af rapporten.

»Lige så snart der er flere børn involveret i en digital aktivitet, kan der opstå de samme dynamikker, som vi kender fra den almindelige leg. Der kan være behov for, at voksne træder ind og agerer støttende eller regulerende, så legen ikke udarter, og rammerne

forsvinder. Omvendt så skal de voksne heller ikke være nogle høje, der overvåger børnene hele tiden. Det er vigtigt, at de også får mulighed for at udforske de digitale medier selv,” siger Jan Ole Størup.

De voksne skal vise vejen

I rapporten finder vi en lille hverdagsbeskrivelse fra forskernes observationer i en børnehave, der understreger den pointe. En pædagog har sat gang i en legeaktivitet med institutionens to små robotter – Sphero som er en lille hvid kuglerobot og en tri-pod-robot – der styres med hver sin iPad, som børnene så styrer på skift. Men uroen breder sig blandt de børn, der venter i kø på, at det bliver deres tur til at være chauffør, og de begynder i stedet at lege med bolde og jage rundt efter den lille kuglerobot, så de, der spiller, ikke kan se robotterne. Hele legen er lidt ved at smuldre, men så får pædagogen den idé, at alle børnene skal stille sig med spredte ben, og så får de, der styrer kuglerobotten, point for at køre mellem benene på børnene. Dermed får alle børn en rolle og en fysisk deltagelse, og pludselig står børnene tålmodigt og venter på, at kuglen kører mellem benene på dem. Det lykkedes, og børnene jublede.

”Det er et godt eksempel på, hvordan levende legekultur med digitale medier udvikles i dialog mellem børn og voksne. Fordi pædagogen er opmærksom på problemet, så kan hun videreudvikle legen, så børnene, der venter, får en aktiv rolle i legen som bro for robotterne,” siger Jan Ole Størup.

Han understreger, at de voksne med fordel kan forholde sig åbne for at eksperimentere med de digitale medier, være nysgerrige og lege med dem sammen med børnene.

”De voksne kan vise vejen for, hvordan børnene kan bruge medierne på en god og sjov måde. Pædagoger skal stå frem og vise hele den brede vifte af muligheder, der åbner sig med de digitale medier, som jo kan så meget mere end blot indbyde til, at man sidder på en stol og ser YouTube eller spiller Angry Birds,” siger Jan Ole Størup. ■

HVEM SIDDER DÉR BAG SKÆRMEN...

– og hvem hjælper? National kortlægning af brugen af digitale medier i børnehaver og vuggestuer

Telefoninterviews med **746** institutioner viste blandt andet at:

79 procent af daginstitutionerne anvender aktivt digitale medier i det pædagogiske arbejde.

70 procent af daginstitutionerne bruger børnene maksimum 10 minutter dagligt på skærmaktiviteter.

Kun i **0,9 procent** af institutionerne bruger børnene mellem 30 og 60 minutter dagligt.

77 procent af institutionerne føler sig helt eller delvist klædt på til det digitalpædagogiske arbejde.

Institutionerne anvender digitale medier med et udviklings- eller læringsperspektiv for øje (**53 procent**) som supplement til den øvrige indsats (**36 procent**), som leg i sig selv (**27 procent**) eller som baggrundsmusik (**24 procent**).

10 procent benytter aldrig digitale medier sammen med børnene. I de institutioner, der har fravalgt eller begrænset børnenes adgang, begrundes knap halvdelen det med, at børnene har meget skærmtid derhjemme.

Rapporten kan hentes som pdf på ebooks.au.dk/dpu.au.dk/digitale_medier_i_dagtilbud

JAN OLE STØRUP er uddannet pædagog og kandidat i Pædagogisk psykologi. Forskningsmæssigt interesserer han sig for betydningen af digitale medier i børn og unges hverdagsliv, herunder leg, social deltagelse og selvforståelse.

ANDREAS LIEBEROTH er adjunkt i Pædagogisk psykologi på DPU og Interacting Minds Center (IMC), Aarhus Universitet. Han forsker i mediapsykologi og den måde digitale teknologier påvirker trivsel, adfærd, leg og læring. Han underviser på Kandidatuddannelsen i pædagogisk psykologi.

Læs mere:
dpu.au.dk/master

DPU MASTER – Viden til handling

En masteruddannelse fra DPU er en intens og effektiv vej til at løfte dit faglige og teoretiske niveau og overføre det til arbejdslivet.

Du lærer at reflektere kritisk og analytisk over praksis, så du kan gennemskue problemer og gennemføre forandringer.

Vælg mellem masteruddannelser i:

- Uddannelsesledelse
- Voksnes læring og kompetenceudvikling
- Vejledning
- Positiv psykologi
- Dansk som andetsprog
- Fleksibel master

Eller tag et mastervalgfag som kort efteruddannelsesforløb.

ANSØGNINGSFRIST: 2. MAJ

TRØST

– SOM GREB OG BEGREB

Pædagogikken slås hele tiden med den omstændighed, at 'den verden, vi tænker i, ikke er den samme som den verden, vi lever i'. Det bliver aldrig så tydeligt som i studiet af trøst. De trøstende samspil mellem pædagogen og det barn, der bliver trøstet, går nemlig for sig på situationens, kroppens og følelsernes præmisser, ikke teoriens, skriver professor i pædagogik, Bent Olsen.

Af BENT OLSEN

Er voksnes trøst af børn et så trivielt indslag i hverdagen, at den aldrig kan blive et selvstændigt forskningsemne? Sådan kan man se på det, eftersom trøst ikke har nogen synlig bevågenhed inden for hverken pædagogisk forskning eller pædagogisk uddannelse. Hertil kunne man gævt hævde, at trøst er pædagogikkens suverænt væsentligste greb og begreb: De allerfleste af os er både blevet og har selv trøstet.

Set på afstand er trøst den rene magi: I løbet af bare syv minutter lykkes det Trine – hun er en af pædagogerne på legepladsen – at trylle al smerte og ulykke ud af Bjørns krop og sind, efter at han faldt af gyngen og slog sit knæ til blods. Dermed opviser hun en magisk styrke og effektivitet, som kunne minde om en vellykket djævueldrivelse. Femårige Bjørn kommer med et sidste snøft, kravler ned fra Trines skød og humper tilbage til de andre på legepladsen. Gyngen får dog lov til at forblive gyngende for den dag. Trine kan nu, lettet og tilfreds, konstatere, at 'nu er han vist færdigtrøstet'. Trøstescenariet fremstår som den fuldendte lykkelige forløsning, hvor Bjørn ved Trines mellemkomst sagte, men sikkert, vender tilbage til den komfortable tilstand af balance – helet så at sige.

Ingen trøstemanual

Hvor har hun det fra, Trine? Hun får udfrielsen af Bjørn til at fremstå som den enkleste og mest naturlige ting i verden. Men det er det ikke. Trøsten er et så sammensat væv af kropslige, emotionelle, mentale og kommunikerende samspil mellem Trine og Bjørn, at det forskende blik næppe klarer at komme helt til bunds i sagen. Der kommer mere endnu, for samspillet mellem Trine og Bjørn har ingen af dem kontrol over. Trine kan ikke ty til instruktionerne fra Trøstens metodebog, for den er ikke skrevet. Og hvis manualen virkelig fandtes, ville den alligevel være nytteløs: For Trines virtuose måde at afstemme sig med det uforudsigelige i situationen på – og med egen og Bjørns krop – kan ikke følge en regel eller en forskrift, uden at der går ged i den. Trøst bliver ikke til noget ved at følge forskrifterne i et koncept.

Det ligger i rytmen

Som i så megen anden pædagogisk virksomhed beror handlingers effektivitet på en opøvet sans for tid, tempo og rytme. Det er rytmen i brudens tale til gommen, der afslører, om hun virkelig elsker ham. I den oprigtige tale er alle kunstpauserne smidigt afstemte med indholdet i talen og hele situationen. Hendes tale består af en serie af intervaller, hvor sætningerne bindes sam-

men af små pauser. Det er netop rytmen i pauserne, der afgør, om den udkårne virkelig tror på hendes kærlighedserklæringer. På samme måde kan de stille pauser i trøsten, hvor der tilsyneladende ingenting sker, være helt afgørende for, om Bjørn virkelig kan føle sig ordentligt trøstet af Trine. Det er med andre ord i 'Kairos', trøsten fuldbyrdes. Kairos betyder 'det gunstige øjeblik' og er det ene af de antikke Grækenlands ord for tid. 'Kronos' er det andet, og det beskriver sekvens og rækkefølge som bevægelse over en lige linje. Hemmeligheden bag også trøstens effektivitet skal ganske givet søges i Kairos, i pædagogens praktiske mestring af krop, tid og tempo: i rytmen.

Trøst er tillært

Hele trøsterelationens forløb og udfald er lige så håbefuldt, som det er uforudsigeligt. Usikkerheden om udfaldet forstærkes af, at trøsten er læringsbaseret, for trøst er 'nurture', ikke 'nature'. Bjørn skal lære at blive trøstbar lidt ligesom fodboldspilleren, der skal gøre sig spilbar. Og Trine skal lære at 'spille trøstebolden' over til Bjørn, ikke der hvor han er, men der hvor han er på vej hen.

Men hvor, hvornår og hvordan har Trine lært det repertoire af trøstende strategier, hun råder over? Hun har det så afgjort ikke fra bacheloruddannelsen, for den omhand-

Trøsten er et sammensat væv af kropslige, emotionelle, mentale og kommunikerende samspil mellem pædagogen og barnet.

lede noget helt andet. Hverken hun eller hendes medstuderende har læst sig til trøst på pædagoguddannelsen eller er blevet undervist i det. Vil man på sporet af den tillærte trøst, kan undersøgelsen virkelig næres af denne nok så særprægede antagelse: 'Hvis du ikke allerede er pædagog, inden du begynder på pædagoguddannelsen, så bliver du det aldrig!' Eller smed, læge, ingeniør, stewardesse osv. for den sags skyld. Antagelsen har alene interesse, fordi den henleder opmærksomheden på betydningen af det liv, vi alle har levet, inden vi overhovedet sætter os til rette på en erhvervsrettet uddannelse.

Hemmeligheden bag den kvalitet, som Trine kaster ind i sit pædagogiske arbejde, skal altså med al sandsynlighed findes i de forudsætninger, som hun oparbejder gennem hele sin opvækst. Hendes, Bjørns og alle andre kroppe fungerer som den livshistoriske huskeseddel, der er med til at garantere dem en socialt dueligt livsførelse.

Trine og alle andre lærer trøstens mange facetter i en praktisk tilstand gennem titusindvis af praktiske øvelser og prøvelser. På den måde står alle i trøstelære hele livet, men uden at have en egentlig mester at efterligne. Trøst læres ikke ved at kopiere

»Det er i det praktiske mesterskab, trøsten erobres. Det sker ved at fornemme, være, mime, prøve, prøve om igen og igen.«

Bent Olsen

den anden, men som mime ved at gøre, efterprøve og øve. Læretiden begynder i en ung alder – faktisk lige så snart det lille barn kan genkende de følelsesmønstre, dets nære voksne viser det. Det er også nærliggende at inkludere alle lege- og venskabsgrupperne i og uden for institutionerne i trøstens oplæringsarena.

Det pædagogiske dobbeltliv

Det er i det praktiske mesterskab, trøsten erobres. Det sker ved at fornemme, være, mime, prøve, prøve om igen og igen. Her er vi fuldt og helt på situationens og kroppens niveau og ikke på refleksionens og teoriens. Det er ligesom med modersmålet, det læres også først i en praksissammenhæng. Grammatikken som det symbolske mesterskab støder først til mange år senere i livet – i skolelivet. Også trøstens symbolske mesterskab følger efter det praktiske. Ligesom vi kan og har lært at tale med hinanden uden grammatikkens mellemkomst, er trøst altså også gået under refleksionens radar.

På den måde lever Trine to præstationsliv i børnehaven: Et kropsligt-praktisk og et refleksivt. Den franske sociolog Pierre Bourdieu har udtrykt det på den måde, at den verden, vi tænker i, ikke er den samme som den verden, vi lever i. Og at det er, fordi Trine aldrig helt ved, hvad hun gør, at det, som hun gør, har en større mening, end hun selv ved af. ■

Læs mere:

Bent Olsen: TRØST - Bidrag til en jordnær, kropsnær og omtænksom pædagogik. Akademisk Forlag, 2020.

BENT OLSEN er professor i pædagogisk sociologi ved Institut for pædagogik og livslang læring på NTNU, Norges teknisk-naturvidenskabelige universitet i Trondheim. Han har en ph.d. fra DPU, Aarhus Universitet.

DET NYE DIGITALE ASTERISK

Når næste nummer af Asterisk kommer i foråret 2021, bliver det i en ny og digital form.

Vi sparer på papir og porto, men ikke på viden og æstetik. Faktisk vil vi arbejde på at gøre Asterisk endnu stærkere, både hvad angår forskningsformidling og design.

Fremover vil du som abonnent modtage en mail fra os, når vi er klar med et nyt nummer. Den mail leder dig ind i det digitale Asterisk univers dpu.au.dk/asterisk, hvor du har mulighed for både at læse og lytte.

Har du ikke opgivet din mailadresse, skal du gentilmelde dig på hjemmesiden.